

Araştırma Makalesi/Research Article

**Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tartışmalı Bir Bürokrat:
Sururizâde Ali Nazif Bey (1865-1935)**

Ozan Can Akpınar*

(ORCID: 0000-0003-4619-6398)

Makale Gönderim Tarihi

01.08.2023

Makale Kabul Tarihi

08.08.2023

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Akpınar, O. C., "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tartışmalı Bir Bürokrat: Sururizâde Ali Nazif Bey (1865-1935)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/ Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa'ya Armağan: 2119-2154.

APA: Akpınar, O. C. (2023). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tartışmalı Bir Bürokrat: Sururizâde Ali Nazif Bey (1865-1935). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa'ya Armağan), 2119-2154.

Öz

1865 yılında Antalya'da dünyaya gelen Sururizâde Ali Nazif Sururi, iyi bir eğitim alarak hukuk ile edebiyat alanlarında uzmanlaşmış ve çok sayıda eser kaleme almış bir bürokrattır. Memuriyet hayatına mülazemet görevini tamamladıktan sonra Amedî-i Divan-ı Hümayun gibi önemli bir dairede başlamış, 1901 yılında kendisine bürokratik anlamda ün kazandıracak olan Şura-yı Devlet azalığına tayin olmuştur. Ancak II. Abdülhamid'e sadık bir kişi olmasından ve hafiyelik yapmasından dolayı II. Meşrutiyet döneminde kadro harici kalmıştır. Hatta sonraki yıllarda Meşrutiyet aleyhtarlığı yaptığı gerekçesiyle sürgün dahi edilmiştir. Mütareke dönemine gelindiğinde ise bu sefer İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almıştır. Fakat böyle bir geçmişi olmasına rağmen ilerleyen yıllarda Cumhuriyet yönetiminin

* Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, ozanakpınar10@gmail.com.

Res. Assist., Bingöl University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Turkey.

savunduğu değerleri destekleyen yayınlar neşretmesi nedeniyle Cumhuriyet'in ilanının ardından kendisine dokunulmamış, bilakis devlet tecrübesinden faydalanılmaya çalışılmıştır. Bu ifadelerle çalışmada, tartışmalarla dolu bir hayat hikayesi olan Sururizâde Ali Nazif Sururi'nin hayatı ve düşün dünyası dönemin ruhu içerisinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nazif Sururi, Ali Nazif, hafiye, Şura-yı Devlet, II. Abdülhamid.

A Controversial Bureaucrat from the Ottoman Empire to the Republic: Sururizâde Ali Nazif Bey (1865-1935)

Abstract

Born in 1865 in Antalya, Sururizâde Ali Nazif Sururi was a bureaucrat who received a decent education, specialized in law and literature, and authored numerous works. He started his civil service career in the Vice Secretarial of the Royal Court after completing his internship, and in 1901 he was appointed as a member of the Council of State, which would bring him bureaucratic fame. However, he was excluded from the Council during the Second Constitutional Era due to his work as a sleuth and his loyalty to Abdülhamid II and was even exiled in later years on the grounds that he was an opponent of the Constitutional Monarchy. During the Armistice period, he was among the founding members of the Association of the Friends of England in Turkey. Despite having such a past, in the following years, since he published works that supported the values advocated by the Republican administration, nothing was against him after the proclamation of the Republic; on the contrary, they tried to benefit from his state experience. Accordingly, in this study, the life and intellectual world of Sururizâde Ali Nazif Sururi, whose life story is full of controversy, is analyzed within the atmosphere of the era.

Keywords: Nazif Sururi, Ali Nazif, secret agent, Council of State, Abdülhamid II.

Giriş

Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilânına giden süreçte bürokratların veya birtakım mülkî yetkililerin düşünceleri tabii olarak tutarlı ve rasyonel bir çizgide ilerlememiştir. Nitekim bunlardan bazıları dönemin şartları içerisinde düşüncelerini değiştirme ihtiyacı hissederken bazıları ise kendisini koşullara göre konumlandırma ihtiyacı hissetmiştir. Ne var ki Taner Timur'un *"Tanzimat'la başlayan dönemde bile devlet hayatında*

rol oynamış şahsiyetlerle, sultanlar ve üç beş Tanzimat paşasının dışında, doğru dürüst ilgilenmiyoruz. Dönemin hemen hepsi Osmanlı oligarşisinin görüşlerini yansıtan belge ve yorumları, çoğu kez günümüzde de doğruluğu tartışılmayan, alışılmış klişeler olarak tekrarlanıp duruyorlar."¹ sözleriyle temas ettiği üzere Osmanlı tarih yazımında çok sayıda bürokrat kenarda kalmış, hatta dönemlerinde önemli mevkilerde bulunan kişiler dahi tam anlamıyla incelenmemiştir. Buradan hareketle çalışmada resmî vesikalar, hatıralar ve çeşitli araştırma eserlerinden istifade edilerek II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde fikren ve siyaseten kendisini çok farklı noktalarda konumlandıran Kadı Abdurrahman Paşazâdelerden Ali Nazif Sururi Efendi'nin çelişkilerle dolu hayatı ele alınarak Osmanlı biyografi çalışmalarına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

II. Abdülhamid döneminin üst düzey bürokratlarından Nazif Sururi, Sultan'a olan sadakatının de etkisiyle Yıldız rejiminide önemli mevkilere yükselmiş bir memurdu. Ancak bu dönemdeki memurlar daha ziyade sadakat ve denetim temelinde istihdam edildikleri için Nazif Sururi'ye yönelik bakış açısı da genellikle olumsuz bir yöneydi. Gerçi Nazif Sururi'yi tam olarak böyle bir sınıflandırmaya konumlandırmak pek olası değildi. Zira Sultan'a sadık olmasının yanı sıra kendisini yetiştiren, yabancı dillere vakıf olan hatta muhtelif eserler neşreden bir kişiydi. Öyle ki Reşat Ekrem Koçu'ya göre Abdülhamid döneminde "*eli kalem tutan*" nadir insanlar arasında yer almaktaydı. Hatta bundan dolayı Sultan'ın emriyle Malumat ve Servet gazetelerinde yazılar yazmış, içeride ve dışarıda verilmek istenen mesajların bazıları Sururi'nin kalemi aracılığıyla iletilmiştir.²

Nazif Sururi, Yıldız'la arasını iyi tutmaya çalışmış, çeşitli jurnaller vererek Sultan'ın güvenini kazanma yoluna gitmiştir. Gerçi bu tutum dönem boyunca neredeyse bürokratik bir zorunluluk halini almış ve Nazif Sururi Bey, jurnalciliğinin etkisiyle bir şekilde Sultan'ın güvenini sağlayıp bürokrasi merdivenlerini tırmanmıştır. Sonrasında Şura-yı Devlet azalığına kadar yükselmiş, hatta sadakati ve hizmetlerinin

¹ Taner Timur, *Yakın Osmanlı Tarihinde Aykırı Çehreler*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 113.

² Nazif Sururi, *Saray ve Sürgün Tahta Çıkışından Sürgüne Gidişine Kadar II. Abdülhamid ve Dönemi*, haz. Evren Levent Demir, Kapı Yayınları, İstanbul 2021, s. 8-9.

karşılığında çeşitli nişan ve madalyalarla ödüllendirilmiştir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanının ardından devir tersine dönmüş, Sultan Abdülhamid'e sadık olmak veya hafiyelik yapmak Hamidiye memurları için silinmesi zor bir etiket haline gelmiştir. Özellikle devr-i sabık için adeta bürokratik bir zorunluluk halini alan jurnalcılık, bu dönemde adı bir suça dönüşmüştür. Nitekim Nazif Sururi Bey, Abdülhamid döneminin önde gelen bürokratları arasında yer aldığı ve kötü bir üne sahip olduğu için II. Meşrutiyet'in ilanından bir süre sonra kadro harici kalmıştır. Diğer taraftan kendisi de Meşrutiyet rejimini desteklemesine rağmen İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne karşıt bir tavır sergilemiştir. Ancak Mütareke dönemine gelindiğinde İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alarak muhalefetini çok farklı bir zemine çekmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ise bu sefer Cumhuriyet yanlısı bir tavır sergilemiş ve gözünü Cumhuriyet taraftarı devr-i sabık bürokrati olarak kapatmıştır.

Sururipaşazâde Nazif Sururi: Hayatı, Ailesi ve Eğitim Durumu

Nazif Sururi, 1865 yılında Antalya'da (İbradı) dünyaya gelmiştir.³ Kökeni İbradı kazasına ve Minkarîzâde⁴ Oruç Ali'nin dördüncü kuşak torunlarından olan Kadı Abdurrahman Paşa'ya dayanmaktadır.⁵ Memuriyete girmesinde ve bürokraside yükselmesinde babası Ali Sururi Paşa'nın büyük payı olmuştur.⁶ Öyle ki Ali Sururi Paşa muhtelif yerlerde

³ BOA. DH.SAİD.d. 18/235.

⁴ Bu isim, Türkistan'ın Basra civarındaki Minkar köyünden gelmektedir.

⁵ BOA. BEO. 3414/256026.

⁶ Nazif Bey'in babası yani Kadı Abdurrahman Paşa'nın torunu olan Ali Sururi Bey, 1827 yılında Alanya'nın İbradı kasabasında dünyaya gelmiştir. İyi derecede hüsn-i hatt, kanun ve fıkıh bilgisine sahip olduğu söylenen Ali Sururi Bey, 23 yaşında mülazemetle (stajyerlik) devlet hizmetine adımını atmıştır. O dönem yedi yıl olan stajyerlik süresini tamamladıktan sonra imtihana girmiş ve müderrislik ruusunu almıştır. Ancak müderrislik ruusu daha sonra kadılığa tahvil edilecektir. Zaman içerisinde II. Abdülhamid döneminin önde gelen bürokratları arasında yerini alan Ali Sururi Bey, Mithat Paşa'yı yargılayan mahkemenin başkanlığını yapmıştır. Ali Rıza ve Nazmi adlarındaki kardeşleri de bürokrasinin önemli kademelerinde görev almıştır. Fakat Ali Rıza Efendi Bursa İstinaf Ceza Mahkemesi Reisi iken hayatını kaybetmiş, Nazmi Efendi ise İzmir Kaymakamı iken suikaste uğramıştır. "Sururi Paşa", *Malumat Gazetesi*, 25 Temmuz 1312, s. 1022; İbrahim Alâettin Gövsa, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat, İstanbul 1946, s. 362; Tayyar Anakök, *Antalya Müellifleri ve Yüksek Tahsil Mezunları*, Antalya Basımevi, Antalya, 1939, s. 4; BOA. ŞD. 903/43; Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-Â'lâm*, Mihan

kaza naibliği, Divan-ı Temyiz başkanlığı, Dersaadet İstinaf-ı Hukuk azalığı, İlamat-ı Şeriyye icra memurluğu, Dersaadet İstinaf reis-i evvelliği gibi görevlerde bulunan önemli bir bürokrattı. Ancak asıl ününü Mahkeme-i Cinayet birinci ve ikinci başkanlıkları sırasında elde etmiştir.⁷ Bu üne sebep olan temel hadise ise Mithat Paşa'nın Yıldız Mahkemesi'nde yargılanması sırasında malum hukuksuzlukların meydana gelmesiydi.⁸ Ali Sururi Paşa, bu tartışmalı başkanlığından bir süre sonra Saruhan Mutasarrıflığı ile Trabzon ve Sivas valiliği görevlerine getirilmiştir.⁹ Fakat taşradaki görevlerinde de çeşitli sıkıntılar yaşamış, hakkında çok sayıda şikâyet vuku bulmuştur.¹⁰ Sivas valiliği sırasında buranın “*âb u hevâsıyla adem-i imtizâcından*” dolayı Aydın veya Edirne vilayetlerinden birine becayiş talebinde bulunmuş ancak 9 Nisan 1889 tarihinde bu iki vilayetin yerine Konya Valisi Mehmed Memduh Paşa ile becayiş yapmasına izin verilmiştir.¹¹ Ne var ki Konya'ya atandıktan yaklaşık 1,5 ay sonra yani 23 Eylül 1890 tarihinde hem yaşlılığından hem de hastalığından dolayı görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır.¹² 29 Kasım 1890 tarihinde ise İzmir'de vefat etmiştir.¹³ Kabri, Mevlvî tarikatına intisabından dolayı İzmir'deki Dergah-ı Şerif-i Mevlvî haziresindedir.¹⁴

Ali Sururi Paşa'nın tek erkek çocuğu olduğu anlaşılan Nazif Sururi'nin ulaşabildiğimiz kadarıyla Saliha ve Edibe adlarında iki kız kardeşi vardır.¹⁵ Arşiv kayıtlarına göre Edibe Hanım'ın 1884 yılında hayatını kaybettiği anlaşılmaktadır.¹⁶ Ayrıca Nazif Sururi, eski Berlin ve Viyana elçilerinden Sadullah Paşa'nın yeğeni Faika Hanım ile evlenmiş, bu evliliğinden biri

Matbaası, C. IV, İstanbul, 1894, s. 2559-2560; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 71.

⁷ BOA. ŞD. 903/43; BOA. İ.DH. 1075/84333; “Sururi Paşa”, *a.g.g.*, s. 1022.

⁸ Yılmaz Öztuna, *II. Abdülhamid-Zamanı ve Şahsiyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s. 89-93.

⁹ BOA. ŞD. 903/43; BOA. İ.DH. 1075/84333; “Sururi Paşa”, *a.g.g.*, s. 1022.

¹⁰ BOA. DH.MKT. 1528/93; 1539/116; 1550/47; 1626/113.

¹¹ BOA. İ.DH. 1128/88138; 1130/88237.

¹² BOA. BEO. 61/4535.

¹³ BOA. İ.DH. 1205/94304; BOA. Y.A.HUS. 241/55)

¹⁴ “Sururi Paşa”, *a.g.g.*, s. 1022; Dergah, Patlıcanlı Yokuşu 806. Sokak civarındaydı. Mehmet Demirci, *İzmir Mevlvîhânesi*. Kubbealtı Akademi Mecmuası, (166), 2013, s. 58-64.

¹⁵ BOA. ŞD. 903/43.

¹⁶ BOA. DH.MKT. 1344/75.

kız altı evladı dünyaya gelmiştir: sırasıyla Manzume, Yusuf, Osman, Celal, Lütfullah ve Ali. Fakat Manzume Hanım, 18 yaşında üzüntüden dolayı ince hastalığa yakalanmış ve vefat etmiştir. Çocuklarından bir tek Osman, ailenin hukukçu geleneğini devam ettirmişken, diğer çocukları tiyatrocı olmuş ve Türk tiyatrosuna büyük katkı sağlamışlardır.¹⁷

Nazif Sururi, Antalya'da doğmasına rağmen babasının işi dolayısıyla İstanbul'a gitmek durumunda kalmıştır. Burada özel bir hocadan temel ilimleri öğrendikten sonra Gülhane Askeri Rüştiyesi'ni bitirmiştir. Ayrıca 3,5 sene Bayezid Camii'nde Müderris İsmail Efendi'den ve özel bir hocadan yüksek İslamî ilimleri öğrenmiş, bunun yanı sıra Arapça, Farsça, matematik, coğrafya ve tarih dersleri almıştır. İyi derecede Arapça ve Farsça bilen Nazif Bey, Fransızcasını ilerletmek amacıyla Lisan Mektebi'ne yazılmıştır.¹⁸ Memuriyet hayatı ise 1881 tarihinde yani 18 yaşında mülazemetle Adliye Nezareti Mektubî Odası'na girmesiyle başlamıştır. 6 Mart 1882 tarihinde, tıpkı babası gibi müderrislik ruusu mülkiyeye tahvil edilmiş ve kendisine rütbe-i sâniye sınıf-ı mütemayizi tevcih olunmuştur.¹⁹ Ayrıca 17 Mart 1886'da Amedî-i Divan-ı Hümayun dördüncü sınıf halifelîği görevine başlamış,²⁰ 28 Eylül 1887 tarihinde dördüncü rütbeden, 2 Eylül 1889 tarihinde ise üçüncü rütbeden mecidî nişanı almıştır. 2 Nisan 1890'da rütbe-i ulâ sınıf-ı sanilîğine yükseltilmiş ve hizmetlerinden dolayı 18 Haziran 1891 tarihinde üçüncü rütbeden nişan-ı âli-i osmanî verilmiştir. Bunun dışında 1893 yılında iftihar madalyası almış ve 14 Aralık 1894 tarihinde de rütbe-i ulâ sınıf-ı evvelisine yükselmiştir.²¹ Yaklaşık iki yıl sonra yani 16 Mart 1898 tarihinde ise Sırp hükümeti tarafından ikinci rütbeden Takova nişanına, 17 Nisan 1898 tarihinde de hizmet ve yeteneğinden dolayı ikinci rütbeden mecidî nişanına layık görülmüştür.²² Bunlara ek olarak 29 Ocak 1900 tarihinde ikinci rütbeden nişan-ı âli-i Osmanî verilmiş, 1 Eylül 1900 tarihinde sadıkane hizmetlerinden dolayı birinci rütbeden mecidî nişanı

¹⁷ Gülriz Sururi, *Kıldan İnce Kılıçtan Kesince*, Doğan Kitap, İstanbul, 2003, s. 10; BOA. DH.MKT. 2897/31; BOA. BEO. 3414/256026; BOA. ŞD. 2806/26.

¹⁸ BOA. DH.SAİD.d. 18/235-236; BOA. ŞD.SAİD. 24/1.

¹⁹ BOA. Y.A.RES. 12/19; BOA. İ.DH. 848/68095; BOA. DH.SAİD.d. 18/235-236; BOA. ŞD. SAİD. 24/1.

²⁰ BOA. İ.DH. 982/77525.

²¹ BOA. DH.SAİD.d. 18/235-236.

²² BOA. BEO. 1095/82086; BOA. İ.TAL. 133/10; 135/45.

ve 29 Eylül 1900 tarihinde de altın imtiyaz madalyası tevcih edilmiştir.²³ Eylül 1905'te ise tekrar altın imtiyaz madalyası almıştır.²⁴

Nazif Sururi, 17 Aralık 1900 tarihinde Sururipaşazade Nazif Sururi imzasıyla Seraskerî Mektupçuluğuna tayin olma talebinde bulunmuş ancak doğrudan Yıldız'a ilettiği bu talebi başka bir dairede yani Şura-yı Devlet'te istihdam edilmesi düşünüldüğü için olumlu cevaplandırılmamıştır.²⁵ Nitekim yaklaşık bir yıl sonra, yani 4 Ekim 1901 tarihinde Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi azalığına getirilmiştir. Buradaki görevini -devlet nezdinde- layıkıyla yerine getirdiği için de 1 Ağustos 1902 tarihinde rütbe-i bâlâya yükselmiştir. Ayrıca bu sıralarda kızı Manzume ve eşi Faika Hanım şefkat nişanına layık görülmüştür.²⁶

Nazif Bey, Abdülhamid döneminde teşkil edilen bazı komisyonlarda yer alan bir bürokrattı. Örneğin 23 Temmuz 1903 tarihinde İstanbul ve civarında bent sularının artan miktarının sokaklarda kullanılmasıyla ilgili kurulan bir komisyonun başkanlığına seçildi. Bu görevi başarıyla yerine getirdikten sonra Eylül 1903 tarihinde birinci rütbeden nişan-ı âli-i osmanî ve altın liyakat madalyası aldı. Keza 29 Ağustos 1907 tarihinde kendisine murassa nişanı tevcih olundu.²⁷

21 Temmuz 1905 tarihinde ise Troşak (Taşnak) Ermeni komitesi tarafından Sultan Abdülhamid'e bir suikast girişiminde bulunulmuştu. "*Bomba Olayı*" adıyla da nitelendirilen bu hadisede, Sultan komitenin hazırladığı plana göre Cuma selamlık merasiminin ardından Yıldız Camii'nden çıkacağı esnada saatli bir bombayla infaz edilecekti. Fakat Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin, selamlık merasiminin ardından II. Abdülhamid'e bir meseleyi arz etmesi nedeniyle bomba zamansız bir şekilde patlamış ve Sultan, olaydan kıl payı kurtulmuştu. Meselenin mahiyeti ve işin arkasında kimlerin bulunduğu ortaya çıkarılması için Necip Melhame başkanlığında teşkil edilen özel bir komisyonda Nazif

²³ BOA. İ.TAL. 227/14.

²⁴ BOA. İ.TAL. 372/33.

²⁵ BOA. Y.EE. 14/194.

²⁶ BOA. İ.TAL. 318/16; 372/27; BOA. BEO. 1728/129556; BOA. ŞD. 3194/115.

²⁷ BOA. ŞD.SAİD. 24/1.

Sururi de yer aldı.²⁸ Öte yandan memuriyetinin son zamanlarında 17 Ağustos 1907 tarihli ve 167 maddeden oluşan Polis Nizamnamesini hazırlayan komisyon içerisinde bulundu ve 23 Aralık 1907 tarihinde Şura-yı Devlet heyet-i muvakkate azalığı görevini yerine getirdi.²⁹

İyi bir eğitim alan Nazif Bey, bulunduğu memuriyetler haricinde aile geleneğini devam ettirerek hukuk alanında uzmanlaşmış, edebiyatla yakından ilgilenmiş ve muhtelif konularda çok sayıda eser neşretmiş bir kişiydi. Eserlerinin bir kısmının gelirlerini ise darülhayra bağışlamıştı.³⁰

Nazif Sururi'ye ait eserler şunlardır:

1. İcmâl-ı Kavâid: Farsça dil bilgisi kurallarını içermektedir.³¹
2. Cemâl-i İcmâl: Fars diliyle ilgili bilgiler yer almaktadır.³²
3. Zînetü'l-Kelâm: Belagat ve dil bilgisi hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bir dönem ders kitabı olarak okutulmuştur.³³
4. Numûne-i Edebiyât-ı Adliye: Osmanlı hukuku ile ilgili bilgilerin yer aldığı bu eseri Müdde-i Umumi Talat Bey ile birlikte yazmıştır.³⁴
5. Menâzır-ı Kalemîyye: Osmanlı hukuk mevzuatıyla ilgilidir.³⁵
6. Gencine-i Servet: Ekonomi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.³⁶
7. Mecmû'a-ı Ma'lûmât-ı Adliye³⁷

²⁸ Süleyman Kani İrtem, *Yıldız ve Jön Türkler-İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Gizli Tarihi*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 1999, s. 242; Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 45.

²⁹ Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, haz. Ahmet Zeki İzgöer, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 326; *BOA. DH.SAİD.d. 18/235-236*.

³⁰ *BOA. ŞD.SAİD. 24/1*.

³¹ Nazif Sururi, *İcmâl-ı Kavâid*, İstanbul 1300.

³² Nazif Sururi, *Cemâl-i İcmâl*, Karabet ve Kasbar Matbaası, İstanbul 1304.

³³ Nazif Sururi, *Zînetü'l-Kelâm*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1306; Adem Çalışkan, "Edebiyat Teorisi Üzerine-2: Yöntemler, Kaynakları ve Tarihiçesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(16), 2011, s. 112.

³⁴ Nazif Sururi, *Numûne-i Edebiyât-ı Adliye*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1309.

³⁵ Nazif Sururi, *Menâzır-ı Kalemîyye*, Kasbar Matbaası, İstanbul, 1310.

³⁶ Nazif Sururi, *Gencine-i Servet*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1311.

³⁷ Nazif Sururi, *Mecmû'a-ı Ma'lûmât-ı Adliye*, Kasbar Matbaası, İstanbul, 1312.

8. Hilâfet-i Mu'azzama-ı İslâmiyye³⁸
9. Mev'iza-ı Ma'lûmât: İslam ilmihali hakkında bilgiler bulunmaktadır.³⁹
10. Ticaret-i Bahriyye Kuyudat ve Çarhçı Mekteb-i Âlisi Ticaret-i Bahriyye Kanûn-ı Tedrisatı: Deniz ticareti hukuku ile ilgili bir eserdir.⁴⁰
11. İnsan ve Ahlâk⁴¹
12. Şerh-i Kânûn-ı Tâbiyyet⁴²
13. Terbiye-i İslâmiyye: İslam ahlakı konusunu işleyen bu eseri sürgünde kaleme almış ve sansür altında neşretmiştir.⁴³
14. Son Fırsat: Yazar, Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde yazdığı bu eserinde İttihat ve Terakki Fırkası'na yönelik eleştirilerde bulunmuş, hangi alanda düzenlemeler yapılması gerektiğine dair görüşlerini bildirmiştir.⁴⁴
15. Millet Mi Mesul Vekilleri Mi?⁴⁵
16. Dört Büyük Harika Dört Büyük Vazife: Yazarın, milli mücadelede elde edilen başarı ve sonrasında yapılan düzenlemelerin isabeti üzerine değerlendirmelerde bulunduğu eseridir.⁴⁶
17. İzahlı Hukuk Usûlü Muhakemeler Kanunu⁴⁷
18. Kânûn-ı Medenî'nin Para Alışverişine Dair Maddelerinin Şerhi⁴⁸

³⁸ Nazif Sururi, *Hilâfet-i Mu'azzama-ı İslâmiyye*, Tahir Bey Matbaası, İstanbul, 1315.

³⁹ Nazif Sururi, *Mev'iza-ı Ma'lûmât*, Tahir Bey Matbaası, İstanbul, 1316.

⁴⁰ Nazif Sururi, *Ticaret-i Bahriyye Kuyudat ve Çarhçı Mekteb-i Âlisi Ticaret-i Bahriyye Kanûn-ı Tedrisatı*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1900.

⁴¹ Nazif Sururi, *İnsan ve Ahlâk*, Seyid Mehmet Tahir Matbaası, İstanbul, 1319.

⁴² Nazif Sururi, *Şerh-i Kânûn-ı Tâbi'iyet*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1324.

⁴³ Nazif Sururi, *Terbiye-i İslâmiyye*, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1326; BOA. BEO. 3414/256026.

⁴⁴ Nazif Sururi, *Son Fırsat*, Keteon Matbaası, İstanbul, 1334.

⁴⁵ Nazif Sururi, *Millet Mi Mesul Vekilleri Mi?*, El-Adl Matbaası, İstanbul, 1334.

Nazif Sururi, *Dört Büyük Harika Dört Büyük Vazife*, Yeni Türkiye Matbaası, İstanbul, 1339.

⁴⁷ Nazif Sururi, *İzahlı Hukuk Usûlü Muhakemeler Kanunu*, Ahmet Kamil Matbaası, İstanbul, 1927.

⁴⁸ Nazif Sururi, *Kânûn-ı Medenî'nin Para Alışverişine Dair Maddelerinin Şerhi*, İstanbul 1927.

19. Lozan Mu'âhedenâmesi, Asıl Kurtuluş Günü Kapitülasyonların İlgâsı: Lozan Antlaşması'nın, daha çok kapitülasyonların kaldırılması özelinde değerlendirilmesinden oluşan bir risaledir.⁴⁹

20. Fihrist-i Tevarih: Malumat Matbaası'ndan çıkan bir sayfalık fihristtir.

21. Miftâhü'l-Bedâyi: Vahid-i Tebrizî'nin Miftâhü'l-Bedâyi adlı eserinin tercümesidir.

22. Mi'yârü'l-Eş'âr: Muhammed b. Muhammed Nasirüddin Tusi'nin Miyârü'l-Eş'âr ve Mizânü'l-Efkâr fi şerh-i Miyârü'l-Eş'âr adlı eserinin bir tercümesi olabileceğini düşünüyoruz.⁵⁰

Bu eserlerin haricinde Malumat, Servet ve İkdâm gazeteleriyle İctihad ve Hanımlara Mahsus Malumat dergilerinde yazıları ve şiirleri yayımlanmıştır. Buralarda daha çok edebiyat, şiir, fıkıh ve İslam ahlakı ile ilgili yazılar yazmıştır. Yazıları, özellikle edebiyat çevrelerinde ilgi uyandırmış, hatta Malumat gazetesinde başlayıp Hanımlara Mahsus Malumat dergisinde devam eden Hanımlara Ta'lim-i Kitâbet başlıklı bir yazı dizisi oldukça rağbet görmüştür. Ayrıca II. Meşrutiyet dönemindeki yazılarında Mevlevî olmasının etkisiyle Ali Mevlevî veya Aliyyü'l-Mevlevî müstear isimlerini kullanmıştır.⁵¹

Bu arada Yıldız çizgisinde yayın yapan Malumat gazetesindeki yazıları dönemin yazım diline göre sade denebilecek bir düzeydeydi.⁵² Hatta Türkçenin sadeleştirilmesi konusunda hem Malumat hem de Servet

⁴⁹ Nazif Sururi, *Lozan Mu'âhedenâmesi*, Asıl Kurtuluş Günü Kapitülasyonların İlgâsı, İstanbul, 1927.

⁵⁰ Bunların dışında Nazif Sururi'ye ait olduğu söylenen "*Mirâtü'l-Beyân*", "*Nüfûs*", "*Teshîlü'l-Lisân*" ve "*Kilk-i Nâçiz*" eserlerine ulaşamamıştır. Kadim Polat, *Ali Nazif'in Zînetü'l-Kelâm'ı ve Türk Belâgatindeki Yeri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s. 19.

⁵¹ Tahsin Yıldırım, *Edebiyatımızda Müstear İsimler*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2006, s. 378.

⁵² Nazif Sururi, "İyâd-ı Mefâhir-i Milliye-i Osmâniyye", *Malumat Gazetesi*, 19 Ağustos 1312-22 Rebiülevvel 1314, s. 1-3; Nazif Sururi, "İktisadi Cidal", *İctihat Dergisi*, (288), 1 Kanun-ı Sani 1930, s. 5314; Ahmet Yaman, *Nazif Sürûrî'nin Terbiye-i İslâmiyye Adlı Eserinin Değerlendirilmesi (Transkripsiyonu, Sadeleştirilmesi ve Bazı Açılardan Analizi)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2016, s. 21.

gazetelerinde çok sayıda yazı kaleme almıştı.⁵³ Her ne kadar bazı şiirlerini ağdalı bir dille yazsa da dilde sadeleştirme yapılması gerektiğini öteden beri düşünen bir kişiydi. Kaldı ki yaygın olarak kullanılanlar dışında Arapça ve Farsça kelimelerin terk edilmesi gerektiğini söylüyor; Arapça, Farsça ve Türkçeden oluşan üçlü bir gramer yapısının yerine sadece Türkçe gramerin kullanılması gerektiğini savunuyordu. Nazif Bey, Cumhuriyet döneminde de aynı anlayışta olmaya devam etti.⁵⁴ Hatta dilde sadeleşme, istikrarlı bir şekilde arkasında durduğu nadir konular arasındaydı.

Kadro Harici Kalmasına Yol Açan Etiket: Hafiyelik

II. Abdülhamid döneminde Zaptiye Nezareti bünyesinde bulunan hafiyete teşkilatının asıl kontrol merkezi Yıldız'dı. Hafiyelik sisteminin uygulanma amacı ise bir hadise meydana gelmeden önce bununla ilgili bilgi sahibi olunmasıydı. Bu teşkilat bünyesinde memur olarak bulunan resmi hafiyeler dışında gayri resmi hafiyelik yapan kimseler de bulunuyordu. Aralarında üst düzey bürokratlar, askerler ve gazetecilerin yanı sıra sade vatandaşların da yer aldığı bu kimseler, asıl vazifeleri hafiyelik olmamakla birlikte Yıldız'a olan sadakatlerini bildirmek veya şahsî birtakım hesaplarını devreye sokmak için gördükleri ve duydukları olayları Saray'a bildiriyorlardı.⁵⁵ Bu bağlamda Nazif Sururi'nin hafiyeliği herkesin malumuydu.⁵⁶ Hatta Osmanlı arşiv kayıtlarında kendisine ait bazı jurnaller dahi bulunmaktadır. Örneğin 6 Mayıs 1900 tarihli bir vesikada Hıdırellez dolayısıyla Haydarpaşa ve Fener tarafında gezintiye çıkan halkın saat 12 civarında yerlerine döndüklerini bildirdiğine dair bir kayıt yer almaktadır.⁵⁷ Bu yüzden Nazif Sururi'nin adı II. Meşrutiyet'in ilanının ardından İttihatçılar tarafından yayımlanan risalelerdeki hafiyete listelerinde yer almıştır. Hatta 1909 yılında Mahmud adında birisi

⁵³ Nazif Sururi, "Osmanlı Lisânı Ne Kadar Sâdeleştirilebilir", *Servet*, 2 Nisan 1899, s. 3; İsmail Alper Kumsal, *Malûmât Hareketi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 37, 45.

⁵⁴ Kâ. Nâ., "Dilimiz esas itibarile zengin, iştikakı genişir", *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Aralık 1932, s. 3.

⁵⁵ Emre Gör, *II. Abdülhamid'in Hafiyete Teşkilatı ve Teşkilat Hakkında Bir Risale Örneği: 'Hafiyelerin Listesi'*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2016, s. 75-76.

⁵⁶ Celal Bayar, *Ben De Yazdım: Millî Mücadeleye Gidiş*, c. 1, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s. 106.

⁵⁷ BOA. Y.PRK.BŞK. 40/39.

tarafından *Hafiyelerin Listesi* başlığında yayımlanan risalede birinci dereceden hafiyeler –yüksek bürokrasi kastediliyor- arasında gösterilmiştir.⁵⁸

Nazif Sururi, hafiyelik durumunun ortaya çıkmasından rahatsızlık duyacağı için bu durumu özel hayatında dillendirmekten imtina etmekteydi. Nitekim torunu Gülriz Sururi'nin naklettiğine göre kendisine "*Abdülhamid'in baş hafiyesi*" şeklinde hakaret edilmiştir. Gülriz Hanım'ın, bu ifadeyi dedesinin Abdülhamid'e olan bağlılığından dolayı söylendiğini zannetmesi ise Nazif Bey'in hafiyeliğini ailesinden bile gizlediğini göstermektedir.⁵⁹ Ancak Nazif Sururi'nin hafiyelik yaptığı II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkmış durumdaydı. Hatta kadro harici bırakılmasına yol açan en büyük etken hafiyelik olmasıydı. Nitekim II. Abdülhamid dönemi memurlarının liyakate bakılmaksızın devlet dairelerinde istihdam edilmeleri, aldıkları maaşlar arasında ciddi uçurum bulunması, bazı memurların kanuna aykırı biçimde başka yerlerden maaş almaları ve devr-i sabık memurlarının devlet dairelerinden temizlenmesi düşüncesi Meşrutiyet hükümetinin çözüme kavuşturmak istediği önemli sorunlar arasında yer alıyordu. Sözü edilen sorunların ortadan kaldırılması için yapılan ilk büyük hamle, Kâmil Paşa kabinesinin hem kadroların tanzimi hem de bütçenin yeniden ayarlanması hususunda gerekli çalışmaları başlatmasıydı. Bu meyanda "*tensikât*" adı altında birtakım düzenlemeler yapıldı ve ağustos ayında başlayan tensikatın ardından kötü şöhrete sahip memurlar ile II. Abdülhamid yönetiminin sadık bendelerinin birçoğu kadro harici bırakıldı.⁶⁰ Tensikat işlemini her daire ve nezaret kendi bünyesinde yürütmekteydi. Nitekim Şura-yı Devlet tarafından yapılan ilk tensikat neticesinde Nazif Sururi Bey 2 Eylül 1908 tarihinde kadro harici bırakıldı.⁶¹ Ayrıca Meclis-i Mahsus-ı Vükela tarafından bütün kadro hariçleri hakkında alınan karara uygun olarak toplam maaşının yani 13 bin kuruşun bin kuruşunu tam, geri kalan kısmını ise yarım olarak

⁵⁸ Gör, *a.g.e.*, s. 155.

⁵⁹ G. Sururi, *a.g.e.*, s. 41.

⁶⁰ Erkan Tural, *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi-II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*, İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s. 73-77.

⁶¹ BOA. ŞD.SAİD. 24/1.

alacaktı. Böylelikle toplamda kendisine yedi bin kuruş miktarında bir kadro harici maaşı tahsis edilmiş oldu.⁶²

Sürgün Edilmesine Giden Yol

Nazif Sururi, kadro harici kalmasından yaklaşık 15 gün önce siyasete ağırlık vererek Ali Mevlevi müstear adıyla İkdâm gazetesinde önemli yazılar kaleme almaya başlamıştı. Örneğin 18 Ağustos 1908 tarihinde dördüncü sayfadan yayımlanan ilk yazısında meşrutiyetin İslam diniyle olan uygunluğuna değinmiş, meşveret usulüne gönderme yaparak hem Kuran-ı Kerim'de hem de hadislerde bununla ilgili emirlerin bulunduğundan söz etmişti. Ayrıca İslam'da meşrutiyet idaresi ile ilgili çok fazla ahkam olduğunu söylemiş, hatta meşrutiyet hükümetlerinin yapısının İslam ahkamına kıyasla çok dar kalacağını ifade etmişti.⁶³

21 Ağustos'ta tekrar İslamiyet ile ilgili bir yazı kaleme almış, 28 Ağustos'ta Teklîf-i Mühim başlıklı bir diğer yazısında ise Kuran'ın döneme uygun bir lisanla tefsir edilmesini teklif etmişti.⁶⁴ Burada Arapça çok sayıda tefsir bulunmasına rağmen, Türkçe bir tefsirin bulunmadığından yakınmış, Sultan Abdülhamid döneminde bunun önüne geçen iki engelin bulunduğu değinmişti. Bu engellerden birisi önde gelen ulemanın bir araya gelme imkanının olmaması, diğeri ise *sansür belasıydı*. Meşrutiyetle birlikte sansür engeli ortadan kalktığı için artık Kuran'ın sade bir Türkçeyle tercüme edilip tefsirinin yapılması gerektiğini belirtmiş, hatta bu süreçte Arapçaya vakıf kişilerin yanı sıra işinin ehli olan doktorların da tercüme heyetinde bulunmasının elzem olduğunu söylemişti. Sözü edilen heyette ise Evkaf Müsteşarı Hüsnü, Manastırlı İsmail Hakkı, Nasuhizade Hoca Asım, Erkan-ı Maarif'ten Hoca Zihni, Maliye Müsteşarı Mahmud Esad efendilerle iki Arap alimi ve güvenilir ceridelerden yapılacak seçim sonucunda kabul edilen işinin ehli kimselerin bulunabileceğini ifade etmişti. Ayrıca yapılmasını istediği tefsirdeki amacı Kuran'ın ilerlemeye mâni bir kitap olmadığını bütün herkese göstermek ve Arapça bilmeyenlerin de kutsal kitaplarını anlamalarını sağlamaktı. Bunun dışında yapılacak satışlar neticesinde

⁶² BOA. DH.SAİD.d. 18/235-236; Nazif Süruri (Kadı Paşazade hafidi) ve eserleri hakkında biyografik fiş, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Demirbaş No: Bel_Mtf_55752.

⁶³ Ali Mevlevi, "İslâm ve Meşrûtiyyet ve Avrupa", *İkdâm*, 5 Ağustos 1324, s. 4.

⁶⁴ Ali Mevlevi, "Adl-i Şahsî, Adl-i İctimâ'î", *İkdâm*, 8 Ağustos 1324, s. 1.

100 bin lira gibi bir gelir elde edilebileceğini, bu parayla da bir ilahiyat mektebinin açılabileceğini ifade etmişti.⁶⁵

Bu yazı, diğer pek çok yazısı gibi İkdâm'ın ilk sayfasında yer almış ve yazının hemen altına teklifle ilgili olarak gazete yönetiminin görüşlerinin içeren bir bölüm eklenmişti. Burada, teklifin takdire şayan olduğu belirtilmekle birlikte sözü edilen tercüme heyetine Halepli meşhur alim Şeyh Beşir Gazi Efendi'nin de davet edilmesi gerektiği ifade edilmişti. Ayrıca İkdâm, elinden geldiğince bu hayırlı işi yapmaya çalışacağını belirterek meseleye verdiği önemi göstermek niyetindeydi.

Fakat, söz konusu yazı büyük tepki çekti ve 23 Eylül 1908 tarihinde Tanin'de Hüseyin Cahid tarafından yazılan makalede Ali Mevlevi adının Nazif Sururi'ye ait olduğu açıkça ortaya çıkarıldı. Hüseyin Cahid, bu yazısında Nazif Sururi için: *"...bugün matbû'atta müretteb bir çete vardır. Bunlar matbû'âtın nâmusunu lekelemekle beraber halkın hissiyat-ı dîniyyesini galeyâna getirerek memlekette münâsibetsizlikler tevli'd etmek, sonra bu bulanık suda balık avlamak mesleğini ta'kîb ediyorlar. Bir taraftan Nazif Sururi hâini 'Ali Mevlevî' nâm-ı müste'ârıyla ikdâmı â'kâl ederek bir makale derc ettirmeye muvaffak oluyor. Ortaya bir mes'ele-i dîniyye vaz ediyor. Hadd-i zâtında bu teklîfte bir şey yok. Fakat diğer taraftan müretteb bir cevâb neşr olunuyor..."* ifadelerini kullanarak esasında bütün bu olanların bir plan dairesi içerisinde gerçekleştiğini söylüyordu.⁶⁶ Gerçi Hüseyin Cahid, yazının muhteviyatında herhangi bir olumsuzluk görmüyordu. Ancak İkdâm gazetesinin notu ile ilgili olarak aynı şeyi düşünmüyordu. Zira gazetenin amacının İslam'ı kullanarak halkı galeyana getirmek olduğunu iddia ediyordu.

Bu arada Nazif Sururi 29 Ağustos tarihinde bir yazı daha kaleme almıştır. Yine birinci sayfada yer alan Mesâ'î-i Ricâl-i Ümem, Umrân-i Ekâlîm-i Âlem başlıklı bu yazısında Mısır'da bulunan Lord Cromer'e övgüler dizmiştir. Ayrıca yine İslam dairesi çerçevesinde Osmanlı

⁶⁵ Ali Mevlevi, "Teklif-i Mühim", *İkdâm*, 15 Ağustos 1324, s. 1.

⁶⁶ Hüseyin Cahid, "Nifaka Kimler Sebep Oluyor!", *Tanin*, 10 Eylül 1324, s. 1; Hüseyin Cahid, Ali Mevlevi'nin Nazif Sururi olduğunu ortaya çıkaran kişidir. Bezmi Nusret, *Hüseyin Cahid Bey*, İstanbul, s. 4.

memurlarının nasıl olması gerektiğine değinmiştir.⁶⁷ Neredeyse her yazısında ayet ve hadislerle yer veren hatta Mesnevî'den örnekler sunan Nazif Sururi'nin, tasavvuf geleneğine mesafeli duran Mısır'daki reformist İslamcıları destekleyen Lord Cromer'den övgü dolu cümlelerle bahsetmesi de dikkat çekmektedir. Nazif Sururi'nin ses getiren bir diğer yazısı ise 6 Eylül 1908 tarihinde birinci sayfadan yayımlanan *Köylülere Hürriyet ve Müsâvâtı Anlatalım* başlıklı yazısıydı. Hürriyet ve müsavat fikrinin köylülere kadar inmesi gerektiğine değindiği bu yazısında, ahalinin sözü edilen kavramları anlayabilmesi için bir beyanname hazırlanmasının gerekliliğine vurgu yaptı.⁶⁸ Nazif Sururi'nin bu dönemdeki son yazısı, 8 Eylül tarihinde yayımlandı. Kânûn ve Nizâm başlıklı yazısında her memlekette kutsal kitaplardan sonra en saygı gören ve üzerinde yoğunlaşılacak şeyin kanun ve nizam olduğunu söyleyerek iki kavramın önemine vurgu yapıyor, kanun ve nizamın olmadığı durumlarda yaşanabilecek sorunlara dikkat çekiyordu. Burada bürokratlara ve hükümete düşen görevin mevcut kanunları Kanun-ı Esasî'ye uygun olarak düzenlemek olduğunu anlatmakta, bu noktada ilk olarak düzenlenmesi gereken kanunun ceza kanunu olduğunu belirtmekteydi. Örneğin Ceza Kanunu'nun birinci maddesi ile ilgili olarak *"...doğrudan doğruya hükûmet aleyhine vukû bulan cerâimin mücâzâtı devlete âid' olduğu yazılıdır. Buna Kânûn-ı Esâsî, hey'et-i ictimâ'îyye-i millîye cümleleri de eklenebilir."* ifadelerini kullanmıştır. Zira eskiden olduğu gibi yalnızca hükümet ve devlet tabirleriyle yetinilmemesi gerektiğini düşünüyordu. Ayrıca Abdülhamid döneminden kalma metinlerin ilga edilmesini, hatta onların yâdının bile caiz olamayacağını açıkça ifade ediyordu.⁶⁹

Bütün bu yazılardan, Sultan Abdülhamid'in sadık kullarından olan, hatta hafiyelik dahi yapan Nazif Sururi'nin meşrutiyet ile ilgili bir sorununun olmadığı sonucu çıkarılabilir. Nitekim kanun ve nizamın önemine dair yazısı bunu kanıtlar niteliktedir. Bunun ötesinde Kuran'ın

⁶⁷ Ali Mevlevî, "Mesâ'î-i Ricâl-i Ümem, Umrân-ı Ekâlim-i Âlem", *İkdam*, 16 Ağustos 1324, s. 1.

⁶⁸ Ali Mevlevî, "Köylülere Hürriyet ve Müsâvâtı Anlatalım", *İkdam*, 24 Ağustos, s. 1. Nazif Bey sonraki yıllarda da bu düşüncesini değiştirmemiş, milletin mutlakiyet idaresinden meşrutiyete geçişi anlayamadığını ve eline geçen hakimiyet ile Kanun-ı Esasî'yi kavrayamadığını ifade etmiştir. Nazif Sururi, *Millet Mi Mesul Vekilleri Mi*, s. 6.

⁶⁹ Ali Mevlevî, "Kânûn ve Nizâm", *İkdam*, 26 Ağustos 1324, s. 1.

Türkçeye tercüme edilmesi ile köylülere özgürlük ve eşitlik kavramlarının anlatılmasına dair görüşleri halkçı yönünü de ortaya koymaktadır. Ne var ki kötü şöhreti ve ittihatçılara olan muhalif tutumu nedeniyle bütün bu yaklaşımları devrin idaresince bir anlam taşımıyordu. Öte yandan Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Abdülhamid yönetiminin önemli kadrolarının tasfiye edilmesi nedeniyle yeni rejime veya İttihatçılara karşı muhalif bir topluluk ortaya çıkmıştır.⁷⁰ Nazif Sururi de kendi ifadesine göre Meşrutiyet yanlısı olmasına rağmen, İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif bir tutum içerisindeydi. Hatta 10 Ekim 1908'de Meşrutiyet karşıtı propaganda yaptığı ve halkı ayaklanmaya sevkettiği ithamıyla Mizan gazetesinin imtiyaz sahibi Murad ve Cemil Molla ile birlikte tutuklandı.⁷¹ Gerçi Mizancı Murad ve Nazif Sururi'nin ortak hareket ettiklerine dair kesin bir kanıt bulunmuyordu. Ayrıca Nazif Sururi'nin de Mizan gazetesine bir bağlantısının bulunmadığı ortadaydı.⁷² Nitekim Sadaret'e gönderdiği arzuhalinde bütün bu iddiaları açık bir şekilde reddetmiş, fıkıh ve kanun bilgisinin ne derece iyi olduğunun bürokratlarca bilindiğinden bahsederek kendisini yeni dönem bürokratlarına hatırlatma ve tanıtmaya gereği duymuştur. Bu yolda yazdıkları eserlerden söz ederek mesleğine olan hakimiyetini vurgulamış, içinin rahat olduğunu ifade ederek haksızlığa maruz kaldığını belirtmiştir. Hatta bir makalesinde "*devri istibdâddan kurtaran*"lara teşekkürlerini bildirdiğini anlatarak meşrutî yönetimle bir probleminin olmadığını, bilakis bu idare biçimini desteklediğini söylemiştir. Dolayısıyla söz konusu iddiaların maksatlı bir şekilde düşmanlık eden kişilerin eseri olduğunu ve iftiraya maruz kaldığını belirtmiştir. Burada yer alan en önemli husus ise Murad Bey'i yalnızca uzaktan gördüğünü, kendisiyle bir tanışıklıklarının olmadığını, Bâbîâlî'de ayrı dairelerde çalıştıklarını ve buradaki merdivenlerde dahi karşılaşmadıklarını anlatmasıydı. Ayrıca ne kendi evinde ne de Murad Bey'in evinde buluştuklarını söyleyerek masum olduğunu belirtmiştir. Devamında kendi soyuna vurgu yaparak şu ifadeleri kullanmıştır: "*Has Türk evlâdından Şeyhü'l-İslâm Minkarîzâde ve Anadolu Vâlisi Abdurrahman Paşa âilesi şâibedâr kılınmak murâd olunuyor. Allah*

⁷⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, dizi XIII, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 56.

⁷¹ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, TTK Basımevi, Ankara 2010, s. 289-290.

⁷² Aralarında eğer bir iletişim kurulmuşsa bu muhtemelen Murad Bey'in Şura-yı Devlet azası olduğu zamanlara denk gelmektedir.

vardır, hak zâyi olmaz. O garazkâr bedhâhın husûmet-i nefsâniyyesini teskîne adâlet ile hürriyet ile meşrût olan hükûmet-i celîle-i osmâniyye asla meydan vermez".⁷³

Mizancı Murad'ın hatıratında da Nazif Sururi'yi doğrular nitelikte ifadeler bulunmaktadır. Öyle ki Murad Bey, "...Nazif Süruri ile hiçbir münasebetim olmadıktan başka, olmak ihtimali bile yoktur. Çünkü Osmanlılar meyânında kendisinden fazla olarak ahlak ve mizacımdan uzak addettiğim başka birini bilmem..." ifadelerini kullanmış, ayrıca Cemil Molla'yı da bir kere gördüğünü ve "...bir daha görmek niyetinden ârî olarak..." ayrıldığını söylemiştir.⁷⁴ Dahası "...Cemil Molla, Nazif Süruri Bey ve şürekası hayalinin bize ta'alluk eden yeri olmadığını ikinci defa olarak tasdike mecburiyet hasıl oldu..."⁷⁵, "...Zaten zannetmem ki Kör Aliler, Nazif Sururiler namlarına namımı katmak marifetini icad edenlerin miyanında bile zerre kadar bu hezeyana ehemmiyet verebilenler bulunabilsin..." diyerek Nazif Sururi ile bir arada olma ihtimalinin dahi bulunmadığını ifade etmiştir.⁷⁶ Ancak buna rağmen yapılan tahkikat neticesinde üçüne birden tedbiren geçici sürgün cezası verildi ve Mizan gazetesi kapatıldı. Nazif Sururi hastalığından dolayı birkaç gün evinde istirahat ettikten sonra 14 Ekim 1908 tarihinde İbradı veya Adana'ya gitme talebinde bulundu. Bu talep olumlu görülerek 17 Ekim 1908 tarihli karara göre zabtiye gözetiminde İbradı'ya gitmesine izin verildi.⁷⁷ Ayrıca Murad Bey Tiflis'e, Cemil Molla ise İşkodra'ya sürgün edildi.⁷⁸ Dolayısıyla, bu kişiler haklarındaki iddialar sağlam karinelere dayanmadığı için idareten ve tedbir olarak sürgün cezası almışlardı. Hatta kısa süre sonra İstanbul'a dönmelerine dahi izin verilmişti. Bu arada Nazif Sururi, dönemin ekonomik zorluklarının da etkisiyle maaşını almakta sıkıntı çekiyordu.⁷⁹ Bunda, ahalinin ve basın kadro harici kalan

⁷³ BOA. BEO. 3414/256026.

⁷⁴ Celile Eren Argıt, *Mizancı Murad Bey'in II. Meşrutiyet Dönemi Hâtıraları*, Marifet Yayınları, İstanbul 1977, s. 91-92.

⁷⁵ Argıt, *a.g.e.*, s. 293.

⁷⁶ Argıt, *a.g.e.*, s. 77.

⁷⁷ BOA. BEO. 3414/256026; "Nazif Sururi ve Murad Bey", *Tanin*, 5 Teşrin-i Evvel 1324, s. 8.

⁷⁸ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, 2015, İstanbul, s. 289-290.

⁷⁹ Tural, *a.g.e.*, s. 87; Ahmed Saib, *Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Mesele-i Hâzırası*, haz. Şennur Şenel, Berikan Yayınları, Ankara, 2007, s. 110.

memurlara yönelik tepkisinin de bir payı bulunuyordu.⁸⁰ Örneğin Hukuk-ı Umumiye gazetesinin 27 Ekim 1908 tarihli baskında Hafıye Nazif Sururi başlıklı bir yazı yayımlanmış, burada Nazif Bey'e ödenen maaşlar eleştirilmiştir: “Şûrâ-yı Devlet â'zâ-yı sâbıkasından ma'hûd Nazif Sururi'nin mütedâhil ma'âşından matlûbu olan 15.000 kuruşun irsâli Mâliye Nezâreti'ne yazıldığı mevsûken haber alınmıştır. Millet buhrân-ı azîm içinde inlerken ala gâlibe 3.500 kuruş ma'âş, Nazif Sururi'ye 15.000 kuruş verilmesini kabînenin icrâat-ı hasenesinden mi addedeceğiz?”⁸¹ Tanin gazetesinin 1 Ocak 1909 tarihli nüshasında ise Nazif Sururi'nin mazuliyet maaşı alamayacağı, buna mukabil emeklilik süresi dolunca emeklilik hakkını elde edebileceği yönünde Sadaret'in aldığı kararın haberi yer almıştır.⁸² Gerçekten de “*esbâb-ı ma'lûmeden dolayı*” kadro harici kalan memurların “*efkâr-ı umûmiyyece hâsıl olan teheyyücât*” nedeniyle istihdam edilmeleri uygun görülmemiştir. Bu yüzden içlerinde buldukları pozisyonun nizamname hükümlerine göre bir karşılığının bulunmadığı gerekçesiyle kendilerine mazuliyet maaşının dahi tahsis edilmemesi hususu dahi görüşülmüştü.⁸³

31 Mart Vakası ve Sürgün Hayatı

Nazif Süruri'yi 31 Mart Vakası'nın arifesinde ve sonrasında çok sıkıntılı bir dönem beklemekteydi. Zira daha ayaklanma başlamadan evvel Nazif Sururi ile ilgili bir rahatsızlığın olduğu ortadaydı. Öyle ki İttihad ve Terakki Cemiyeti, Sadrazam Tefvik Paşa'yı sıkıştıran ve tehdit eden telgraflar göndermiş, bunlardan 16 Nisan 1909 tarihinde Umum Drama Millet-i Osmanıyyesi adına Sadrazam Tefvik Paşa'ya çekilen bir telgrafta Nazif Bey için şu ifadeler kullanılmıştır:⁸⁴

“Servet ve saâdet-i hayâtiyyesini birçok erbâb-ı hamıyyetin kanını emmekle te'min eylemiş ve menâfi-i milliyye-i vataniyyeyi hırs-ı

⁸⁰ Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte halk sokaklara dökülmüş, maruz kaldıkları haksızlıkların müsebbibi olarak gördükleri idarecilere ve memurlara saldırmıştır. Özellikle hafıyelik ve yolsuzluklarıyla meşhur olanlara karşı büyük bir tepki bulunuyordu. Fevzi Demir, *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 44.

⁸¹ “Hafıye Nazif Sururi”, *Hukuk-ı Umumiye*, (42), 14 Teşrin-i Evvel 1324, s. 4.

⁸² “Nazif Sururi”, *Tanin*, 19 Kânûn-ı Evvel 1324, s. 4.

⁸³ BOA. BEO. 3463/259722; 3478/260849; BOA. ŞD. 3157/14.

⁸⁴ İsmail Hami Danişmend, *Sadr-ı a'zam Tefvik Paşa'nın dosyasındaki resmî ve hususî vesikalara göre: 31 Mart Vak'ası*, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1961, s. 54.

mel'ânetkârânesine âlet ederek süslü kalemiyle vatana birçok rahneler açan ve muhâfaza-ı istibdâd için çalışan Nazif Sururi'nin gene Şûrâ-yı Devlet âzâlığına geçirildiği evrâk-ı havâdiste görülmüştür. Millettin böyle bir hafiyeye sergerdesini âzâlıkta değil, efrâd-ı millet arasında bile bulunmasını arzu etmediğimizden devâir-i devletten çıkarılmasını ve şimdi iş'ârını bütün Osmanlı efrâdı makina başında şiddetle taleb eder."

Burada ilginç olan husus ise Nazif Sururi'nin tekrar Şura-yı Devlet azası olduğunun iddia edilmesiydi. Ancak Nazif Bey'i bunun ötesinde çok daha büyük bir sorun bekliyordu. Nitekim 31 Mart Vakası'nda isyancılarla hareket ettiği hatta isyancıların başında bulunduğu iddia edilecek, Mizancı Murad ve Cemil Molla ile birlikte meşrutiyet aleyhtarı hareket içerisinde yer aldığı yönünde ithamlara maruz kalacaktı.⁸⁵ Her ne kadar 31 Mart ayaklanmasında rol almadığı ortaya çıkmışsa da dönemin idarecilerinin kendisine tepkili olmaları ve hayatındaki belirsizlik nedeniyle farklı yollara tevessül etmesi muhtemeldi. Zira ailesiyle birlikte maddi ve manevi anlamda zor günler geçiriyordu. Ayrıca kadro harici kaldığı tarihten itibaren akıbeti hakkında herhangi bir karar alınmamıştı. Öyle ki 13 Şubat 1909 tarihinde Kâmil Paşa hükümetinin yerine Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin kurulmasıyla birlikte kadro harici kalan memurların durumuna dair çalışmalar yapılmasına rağmen bir netice elde edilememişti.⁸⁶

Nazif Bey'in İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif olduğu açıktı. Hatta 1918 yılında yazdığı *Millet Mi Mesul Vekilleri Mi* adlı eserinde uğranılan bütün felaketlerin tek müsebbibi olarak "*İttihad Çetesi Sanâdidi*" ile bu çetenin kanunlara hatta Kanun-ı Esasî'ye aykırı hareket etmesini göstermiştir. Nazif Sururi'ye göre bütün Osmanlı tebaası zulme maruz kalmış ve perişan olmuş bir vaziyetteydi. Bu vaziyetin sorumluları ise bahsettiği üzere İttihatçılardı.⁸⁷ Sonrasında İttihatçıların nasıl etkin olduklarına değinmiş ve şu tespitlerde bulunmuştur: *Tanın vasıtasıyla millete aktarılan fikirlere kapıldık. Okullarda, ibadethanelerde, tiyatrolarda, gazinolarda, meydanlarda verdikleri konferansları can kulağıyla dinledik. Bizlere gerçekten mutluluk ve saadet getireceklerini*

⁸⁵ Sadi Borak, "31 Mart Vakasının Çıkış Nedenleri Üzerine Çeşitli Yorumlar ve Atatürk ve Hareket Ordusu Üzerine Orgeneral İzzet Çalışlar'ın Bir Makalesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII (23), 1992, s. 368.

⁸⁶ Tural, *a.g.e.*, s. 89-95.

⁸⁷ Nazif Sururi, *Millet Mi Mesul Vekilleri Mi?*, s. 6.

sanarak yönetimi ellerine teslim ettik. Oysa bu zatlar, iddia ettikleri gibi milletin faydasına hizmet etmemiş, gerçek bir meşrutiyet ve hürriyetin teminine çalışmamışlardı. Amaçlarının “yıkıtları mutlakiyet-i vahde-i hükûmet yerine bir hükûmet-i müştereke-i mutlaka ikâmesi” olduğunu söyleyen Nazif Sururi; İttihatçıların devlete, memlekete, millete hâkim olmayı istediklerini ifade etmiştir. Bu bağlamda bütün Osmanlı devlet adamlarıyla efradını “şâibe-i istibdâd, meşrûtiyete adem-i isti’dâd” ile lekelemekten; cahil, muktedir olmayan kişiler olarak göstermekten geri durmadıklarını söylemiştir. Dolayısıyla meclise ve devlet dairelerine mümkün olduğu kadar komiteden veya fedailerinden kişiler tayin ettiklerini belirtmiş ve bu hususun gazetelerinde yazmaları, sokaklarda bağırmaları, merkezlerinde basılan listelerin ellerinde dolaşması nedeniyle gizli kapaklı bir iş olmadığını belirtmiştir. Zira listelerde isimleri yazanlar dışındakilerin mebus olmamasının emredildiğini, muhalefet edenlerin ise tehdiye maruz kaldığını söylemiştir.⁸⁸

Nazif Bey’in eleştirileri bunlarla sınırlı değildi. İttihatçıların, Meşrutiyet’in ana dayanağı olan Kanun-ı Esasî’yi uygulamadıkları yönünde de iddialarda bulunmuş, bu hususta uygulanmayan bazı maddelerle ilgili değerlendirmeler yapmıştır. Örneğin 12. maddede matbuatın kanun dairesinde serbest olduğu ve hiçbir şekilde yayınların basımının teftiş edilmeyeceği ibaresi yer almasına rağmen matbuatın sansüre uğradığını belirtmiştir. Keza 19. maddede memuriyetlere ehliyet ve kabiliyete göre münasip kişilerin atanması gerektiği yer almasına rağmen buna uyulmadığını söylemiştir. Dikkat çeken bir diğer eleştirisi ise 26. maddeyle ilgiliydi. Bu maddede, işkence ve her türlü eziyetin kesinlikle yasak olduğu belirtilmesine rağmen, vilayetlerde hatta İstanbul’da dahi türlü işkencelerin görüldüğünü, Arap ve Ermenilerin feci şekilde öldürüldüklerinin ortada olduğunu ifade etmiştir.⁸⁹ Nazif Bey, zâlim ve gaddar olarak nitelendirdiği “İttihad ve Terakki Çetesi”ni Ermeni meselesi özelinde de eleştirmiştir. Bu hususta kolordu ve fırka kumandanlarına idam etme yetkisinin verilmesinin yanlışlığına vurgu yapmış ve Ermeni tehciriyle ilgili olarak “tehcîr ve tasfiye mesâil-i mühimmesine dâir ve rûh-ı meşrûtiyete ve şî’âr-ı hikmet ve adâlete mugâyir muavakkat, müte’addid kânûnlar, kararnâmeler vaz

⁸⁸ Nazif Sururi, *Millet Mi Mesul Vekilleri Mi?*, s. 6.

⁸⁹ Nazif Sururi, *Millet Mi Mesul Vekilleri Mi?*, s. 11-12.

ve ihdâs eden hükûmete karşı hâiz olduğu hakkı suâl ve şikâyet ve murâkabeyi isti'mâl etmemesi" yönünde birtakım eleştirilerde bulunarak tehcirin yanlış bir karar olduğunu söylemiştir.⁹⁰ 1918 yılında neşrettiği Son Fırsat eserinde ise şu tespitlerde bulunmuştur:⁹¹

"Zâlim, müstebid İttihad çetesinin bilâ sebep başımıza getirdiği beliyeye-i harb artık nihâyet buldu hem de aziz vatanımızın en kıymetli aksâm-ı külliyesini bizden ayırmak, evlâdımızdan milyonlarca nüfûs-ı ma'sûmeyi itlâf ve ifnâ etmek, milletimizi azîm, elîm derlere, borçlara sokmak suver-i fecî'asında nihâyet buldu. Çâr nâçâr mütâreke akdedildi öyle bir mütâreke ki müsâlahayı zarûrî kılmıştır... Açık söyleyelim vaz'iyetimiz vahimdir, hayâtımız taht-ı tehlikededir, hâl ve istikbâlimiz karanlıktır ne yapacağız?"

Nazif Bey, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yani sonradan muhalif olan birisi değildi. Nitekim Midilli'ye kendince haksız olarak sürgün edilmesi ve maaşından mahrum bırakılması nedeniyle 24 Ekim 1911 tarihinde Sadaret'e gönderdiği arzuhalinde yeni idareye ağır eleştiriler getirmiş bir kişiydi. Hatta "sözde" kötü istibdadı defedip fiilen daha feci ve kötüsünü getirdiklerini söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Bu ifadeleri kullanma gerekçesi ise Kanun-ı Esasî'nin 10, 23, 26 ve 36. maddelerine, İdare-i Örfiye Kararnamesi'nin 13. maddesine ve Ayastefanos'ta imzalanan Meclis-i Umûmî-i Millî'nin beyannamesine aykırı olarak maaşından ve özgürlüğünden mahrum bırakılmasıydı.⁹² Öyle ki 13 Nisan 1909 tarihinde başlayan ayaklanma 27 Nisan'da Selanik'ten gelen Hareket Ordusu tarafından bastırılmış, kurulan Divan-ı Harb-i Örfi mahkemesinde isyancılar yargılanmaya başlanmıştı. Bu arada mahkemeye çok sayıda ihbar yazısı ulaşmış ve neticede bazı jurnalcilerin yanı sıra Büyük Ada'da bulunan Abdülhamid bendeganından kötü şöhret sahibi 107 kişinin sürgün edilmesi kararlaştırılmıştı. Alınan kararlar gereğince padişahın iradesi çıkmış, 107 kişi Midilli kalesine gönderilmişti. 7 Haziran 1909 tarihinde resmen çıkan bu karara göre gönderilen kişiler arasında Nisan ayında yakalanan ve muhakeme edilmeden sürgün edilmesine hüküm verilen Nazif Sururi de yer alıyordu.⁹³ Esasında Nazif Sururi hakkındaki iddiaların, Divan-ı Harb-i

⁹⁰ Nazif Sururi, *Millet Mi Mesul Vekilleri Mi?*, s. 13-14.

⁹¹ Nazif Sururi, *Son Fırsat*, s. 3.

⁹² BOA. ŞD. 2806/26).

⁹³ BOA. DH.SAİD.d. 18/235-236; Ahmed Saib, *a.g.e.*, s. 86; Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *Abdülhamid'in Cinci Hocası Ebû'l-Hüda*, haz. Hüseyin Sarı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul,

Örfî'de yapılan tahkikat sonucunda asılsız olduğu anlaşılrsa da tedbiren, idareten ve geçici olarak taşrada bulunması gerekli görüldüğü için sürgün edilmişti.⁹⁴ Bu arada ailesi 28 Temmuz 1909'da Nazif Sururi'nin hastalığından dolayı Midilli, Rodos veya Trablusgarb gibi uyum sağlayacağı yerlere gönderilmesine yönelik bir talepte bulundu. Hatta buna dair doktor raporu Defter-i Hakani vasıtasıyla verildi ve neticesinde Nazif Bey'in Midilli'ye sürülmesi kararlaştırıldı.⁹⁵

Nazif Sururi'nin sürgündeyken mustarip olduğu önemli konulardan biri de maddi sıkıntılardı. Öyle ki eşi Faika Hanım, 9 Ağustos 1909 tarihinde resmi makamlara Nazif Bey'in kadro harici kaldığı tarihten itibaren tahsis edilen maaşını dokuz ay boyunca alamadığını söylemiş, ailece zor durumda olduklarını beyan etmiştir. Ayrıca çocuklarının giderlerinin ve eğitim masraflarının kendisini zor durumda bıraktığını belirtmiştir.⁹⁶ Gerçi 28 Ekim 1909 tarihinde Faika Hanım'a muhtacîn maaşı olarak aylık 150 kuruş verilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak bu maaşın geçimleri için yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Faika Hanım, 28 Nisan 1910 tarihinde hem kendisinin hem de Midilli'de bulunan eşinin hastalığının şiddetlenmesinden dolayı Nazif Bey'in affedilmesini istemiştir.⁹⁷ Gerçekten de Faika Hanım'ın üzüntüden ve ağlamaktan dolayı bir gözü hiç görmemekte, bir kulağı da ağır işitmekteydi.⁹⁸ Hakeza Nazif Bey de sürgün hayatı sırasında çocuklarının perişan olduğunu, bir kızının öldüğünü, karısının bir gözünün kör olduğunu ve kendi hastalığının iyice kötüye gittiğini söylemiştir. Bu süre zarfında ise ne kadro harici maaş alabilmiş ne de emekli edilmiştir.⁹⁹

Özetle Nazif Bey, 31 Mart Vakası'nda kendisine itham edilen suçlardan aklanmasına ve iddiaların asılsız olduğunun anlaşılmasına rağmen, idareten Midilli'ye sürgün edilmişti. Hatta kadro harici veya mazuliyet maaşını dahi alamamıştı. Bunun kanunî ve hukukî bir

2011, s. 126-128; Sina, Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 210.

⁹⁴ BOA. DH.MKT. 2897/31. Zaten Mizancı Murad da söz konusu iddiaları anılarında yalanlamıştır. Argıt, *a.g.e.*, s. 293.

⁹⁵ BOA. BEO. 3655/274101; 4052/303899; 3740/280443; BOA. DH.MKT. 2887/70.

⁹⁶ BOA. DH.MKT. 2897/31.

⁹⁷ BOA. BEO. 3655/274101; 3740/280443.

⁹⁸ G. Sururi, *a.g.e.*, s. 11, 48; BOA. DH.MKT. 2897/31.

⁹⁹ BOA. ŞD. 2806/26.

temelinin olmadığını, tamamen keyfî bir uygulama olduğunu düşündüğü için hakettiği maaşın ödenmesi konusunda defalarca talepte bulunmasına rağmen olumlu bir yanıt alamamıştı. Bu süreçte sadece ailesine 1.631 kuruşluk bir maaş tahsis edilmişti.¹⁰⁰

Nazif Bey, 26 Ekim 1911 tarihinde ise hizmet müddetinin 25 seneyi geçtiğini beyan ederek Tekaüd Kanunu'nun yedinci ve Zeyl-i Tensikat Kanunu'nun altıncı maddelerine göre emekli olma talebinde bulundu.¹⁰¹ Ancak emekliliği uzun süre sürüncemede bırakınca, bu sefer 25 seneyi doldurmasına rağmen emekli edilmediğinden şikâyetçi oldu. Hatta 15 Kasım 1911'de Adliye Nazırı ve Şura-yı Devlet reisine gönderdiği arzuhalinde Adliye Nezareti Mektubi kalemindeki, Sadaret'teki ve Vilâyât-ı Mümtaze kalemindeki görevleri de memuriyetlerine eklenirse görev süresinin 30 seneyi bulacağını ifade etmiş, bütün bu görevleri emeklilik süresinin dolmasına yetmiyorsa kalan yıllarının istihkakı olan mazuliyet maaşından tamamlanabileceğini söylemiştir.¹⁰² Bu arada Balkan savaşlarıyla birlikte Akdeniz'de Osmanlı hakimiyeti kalmadığı için devr-i sabık bendeganı zorunlu olarak affedilmiştir. Nazif Bey'in de sıkıntılı geçen sürgün hayatının ardından 27 Nisan 1912 tarihinde affedilerek İstanbul'a dönmesine izin verilmiştir.¹⁰³ Ayrıca Kasım 1912 tarihinde emeklilik başvurusu kabul edilmiştir.¹⁰⁴

Mütareke Döneminde ve Millî Mücadele Sonrasında Siyasî Yaşamı

Nazif Sururi'nin, İstanbul'a döndükten sonra ne gibi faaliyetlerde bulunduğu dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bunda emekli olmasının, devletin içinde bulunduğu sıkıntılı durumun ve yaşanan savaşların kendisine hareket imkânı sağlamamasının etkisi olabilir. Yalnız, eserlerine bakıldığında Ticaret-i Bahriye Mektebi'nde bir süre öğretmenlik yaptığı, hatta oğlu Lütfullah'ı bu okula yazdırdığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁵

¹⁰⁰ BOA. ŞD. 3157/14.

¹⁰¹ BOA. BEO. 3955/296557).

¹⁰² BOA. ŞD. 2806/26).

¹⁰³ Özzorluoğlu, *a.g.e.*, 128.

¹⁰⁴ BOA. BEO. 4112/308378; BOA. DH.SAİD.d. 18/235-236; BOA. ŞD.SAİD. 24/1; BOA. ŞD. 2806-26).

¹⁰⁵ Cengiz Dönmez, *Millî Mücadele'ye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008, s. 58-60; Nazif Sururi, *Son Fırsat*, s. 8.

Mütareke dönemine gelindiğinde ise başta İngilizler olmak üzere düvel-i muazzama ile yapılacak mücadelede bir sonuç alınamayacağını ve padişah etrafında birleşilip ufak tavizlerle birtakım haklara sahip olunabileceğini düşünen bir münevver grubu ortaya çıkmıştır. Özellikle süregelen savaşlar ve alınan mağlubiyetler Osmanlı aydınlarını böyle bir karamsarlığın içine itmiştir. Hatta İngilizlerin desteğiyle karaya çıkılabileceğini düşünen aydınların bir kısmı Said Molla'nın başkanlığı altında İngiliz Yüksek Komiserliği Askeri Ataşesi ile istişare yaparak İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni kurmuştur.¹⁰⁶ 20 Mayıs 1919 yılında kurulan bu cemiyetin daimî azaları arasında Nazif Sururi'nin de yer alması dikkat çekicidir.¹⁰⁷

Nazif Sururi'nin böyle bir cemiyete dahil olma nedeni tam olarak belli değildir. Zira 1918 yılında kaleme aldığı eserlerine bakıldığında kapitülasyonların kaldırılmasının önemine değinen ve milli hâkimiyetin ancak bununla sağlanabileceğini düşünen bir kişi olduğu görülmektedir.¹⁰⁸ Muhtemelen dönemin bazı aydınları gibi İngilizlerin yardımıyla devletin kurtuluşa erebileceğini düşünüyordu. Kaldı ki bu dönemde tam bağımsızlık fikri çoğu politikacı ve aydınının kafasında yer edinmemiştir.¹⁰⁹ Hatta bağımsızlıktan ziyade İngiliz mi yoksa Amerikan mandasının mı tercih edilmesi gerektiği üzerine yoğunlaşılmaktaydı.¹¹⁰ Bunun yanı sıra Cemiyet'in Başkanı Said Molla'nın da bir dönem Şura-yı Devlet azası olması nedeniyle aralarında bir münasebet kurulmuş olabilirdi. Hangi gerekçelere dayanırsa dayansın Meşrutiyet'in ilanından bu yana İttihatçılarla arasının iyi olmaması, kendi anlayışına göre İttihatçı hükümetlerin devleti zor durumda bırakmaları, hatta ülkeyi terketmeleri İttihatçılara yönelik muhalefetini radikalleştirmişti. Zamanla bu radikal düşünceler kendisini en karşıt İttihatçı bloğuna itmişti.¹¹¹ Gerçi Nazif Sururi ve Said Molla'nın haricinde dönemin bazı

¹⁰⁶ Cemiyet'in mimarı esasında Papaz Frew adında bir İngiliz ajanıydı.

¹⁰⁷ Burcu Başak Alp, *Yerli Kaynaklar Bağlamında İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013, s. 75; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. II, Mütareke Dönemi, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984, s. 472-473.

¹⁰⁸ Nazif Sururi, *Son Fırsat*, s. 8.

¹⁰⁹ Timur, *a.g.e.*, s. 135-136.

¹¹⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 241.

¹¹¹ Dönmez, *a.g.e.*, s. 64.

ağır topları da İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne katılmışlardı. Bunlar arasında Hürriyet ve İtilaf Fırkası Başkanı Sadık Bey, Eski Dahiliye Nazırı Memduh Paşa, Ali Kemal, Sadrazam Halil Rifat Paşazade Ahmed Rifat Bey, 5. Kolordu Kumandanı Hamdi Paşa ve Şehremini Cemil Paşa gibi isimler bulunuyordu. Ayrıca Cemiyet'in teşkilinde Abdullah Cevdet'in dahi ciddi katkısı olmuştu.¹¹²

Ancak Nazif Sururi muhtemelen Cemiyet'te aktif bir rol almıyordu. Zira İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nde faal bir şekilde çalışan, milli mücadeleye engel olma yolunda hareketlerde bulunan isimler 1924 yılında hazırlanan 150'likler arasında yer alıp sürgün edilmişlerken, Nazif Sururi'nin ismi bu listede yer almamıştır. Hatta Nazif Sururi, Milli mücadeleyle birlikte yeni rejimi desteklemiş, özellikle kapitülasyonların kaldırılmasının önemine değinen eserler kaleme almıştır. Örneğin Lozan Antlaşması'yla birlikte kapitülasyonların gerçek anlamda kaldırılmasının önemine değindiği *Lozan Mu'âhedenâmesi, Asıl Kurtuluş Günü Kapitülasyonların İlgâsı* adlı eserinde antlaşmayla ilgili şu tespitlerde bulunmuştur:¹¹³

“Her Türk'ün sahife-i vicdânına nakş ve tesbît etmeli, onun akd ve imzâ olduğu günü asıl kurtuluş bayramı ad eylemelidir. Çünkü istiklâl harbi ile alçak düşmanların işgâl-i gâsibânelerinden kurtulan mübârek yurtlarımıza asıl o gün sâhip ve mâlik olmuş oluyoruz. Evet! asırlaca vakitten beri o yerler bizimdi... Bundan dolayı necip milletimiz münecci-i dâhi, gâzi-i âli Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle baş vekilimiz, baş murahhasımız sevgili İsmet Paşa hazretlerini ve muhterem arkadaşlarını nesilden nesle tevârüs edecek en hâr ve samîmi minnetler ve şükrânlar ile tevkîr ve tebcîl edeceklerdir.”

Dört Büyük Harika Dört Büyük Vazife adlı eserinde ise dört büyük harika olarak şu başlıkları sıralamıştır: 1- Dağılıma ve yıkılmayı önleme, 2- Yurdumuzdaki düşmanın kökünü kazıma, 3- Özgürlük ve bağımsızlığı temin etme, 4- Bozuk idareyi hakimiyet-i milliyeye tarzında tesis ve istikmal etme. Ayrıca kendi nezdinde en büyük başarının kapitülasyonların ilgası olduğunu söylemiştir. Eserde Mustafa Kemal'in hiç yoktan koca bir ordu oluşturup dağılımanın önüne geçtiğini belirtmiş,

¹¹² Tunaya, *a.g.e.*, s. 472-473; Dönmez, *a.g.e.*, s. 74-75.

¹¹³ Nazif Sururi, *Lozan Mu'âhedenâmesi, Asıl Kurtuluş Günü Kapitülasyonların İlgâsı*, s. 5, 9.

“Aklen, hesâben, hâlen, mevkii’an gayri mümkün görünen bu muvaffakiyât-ı azîmeden dolayı ne kadar sevinsek, hamd ve şükrân etsek azdır.” ifadeleriyle milli mücadelenin önemine değinmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa için şu nitelendirmelerde bulunmuştur: “Hepimizin şaşırıp kaldığımız, ye’se düşüp bunaldığımız o kadar günlerde, daha açığı ölümüne intizâr saatlerinde ruhâniyet-i seniyye-i Muhammediyyeden muktebis olarak hazreti Nuh’un mazhar olduğu feyzi tahlîs ve incâ, cenâb-ı Mesih’te zâhir olan ser-ihyâ Gazi Mustafa Kemal Paşa...”¹¹⁴

Öte yandan Nazif Sururi, temelsiz bina olamayacağı anlayışıyla Kanun-ı Esasi’nin yeniden düzenlenmesi gerektiğini düşünüyordu.¹¹⁵ Öyle ki Kanun-i Esasi’de yer alan adlî ve malî unsurlar bir tarafa, hükümdarın mukaddes ve gayri mesul olmasının İslam’a aykırı olduğunu, bu sıfatın sadece Allah’a ait olduğunu belirtmiştir. Kanun-ı Esasi üzerinde yapılan bazı düzenlemeler ile meşrutiyet yönetiminin uygulamalarının bir şeyi değiştirmedeğini ifade etmiş, milletin hakimiyetinin ancak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’yla birlikte “yed-i inhisârdan” kurtarıldığını söylemiştir. Dolayısıyla hakimiyet-i milliyenin tesisinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun ilanını çok önemli görmüş, hatta bunu dördüncü büyük harika olarak nitelendirmiştir. Ayrıca bunun İslam’a da uygun olduğuna değinmiş, hâkimiyetin ve hükümetin umûma ait olduğu hususunun Kuran’da yer aldığını vurgulamıştır. Bunların dışında peygamberin müstebid olmadığını söylemiş; meşveret, emri bi’l-ma’rûf, nehy-i ani’l-münker, icmâ-i ümmet kavramlarına göndermelerde bulunmuştur.¹¹⁶ Keza hatıratında da kendileri için Allah’ın gölgesi, emir’ül-mü’minin, halife-i ruy-ı zemin gibi sıfatları kullanan sultanların İslam hükümlerinden bihaber olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca halifelğin kendilerini türlü sıkıntılardan kurtaran bir belge olduğunu zannettiklerini belirtmiş, sultanların şeriat ve fıkha önem vermediklerini, dahası nefislerinden başka bir şey düşünmediklerini ifade etmiştir.¹¹⁷ Ne var ki Nazif Bey, geçmişte böyle düşünmüyordu. Örneğin, Abdülhamid döneminde neşrettiği *Hilâfet-i Muazzama-ı İslamiyye* adlı eserinde bazı hadisler marifetiyle ulu’l-emre

¹¹⁴ Nazif Sururi, *Dört Büyük Harika Dört Büyük Vazife*, s. 5-10.

¹¹⁵ Nazif Sururi, *Son Fırsat*, s. 4.

¹¹⁶ Nazif Sururi, *Dört Büyük Harika Dört Büyük Vazife*, s. 10-12.

¹¹⁷ Nazif Sururi, *Saray ve Sürgün Tahta Çıkışından Sürgüne Gidişine Kadar II. Abdülhamid ve Dönemi*, s. 61-62.

itaat anlayışını işlemeye çalışmış, “*emîrû'l-mü'minîn ve halîfe-i rasûl-ı emîn efendimiz hazretlerine mutâva'ât dünyada ve âhirette mucib-i necât ve sa'âdettir.*” ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Sultan'a itaat edilmesi gerektiğini dini temellere dayandırmıştı.¹¹⁸ Bu ifadeleri baskı ortamından dolayı kullanıp kullanmadığı bilinmese de ortada ciddi bir fikrî dönüşüm söz konusudur. Hatta hayatının sonuna kadar Cumhuriyet idaresine bağlılığını sürdürmesi bu dönüşümün en uç noktasını oluşturmaktadır.

Ömrünün son zamanlarını Cumhuriyet taraftarı olarak geçiren Nazif Sururi, 14 Mart 1935'te saat birde Kızıltoprak'taki evinde vefat etmiştir. Cenazesi 15 Mart'ta Kalamış'tan kaldırılmış ve namazı Kızıltoprak Zühdü Paşa Camii'nde kılınmıştır.¹¹⁹

Sonuç

Köklü bir aileden gelen Nazif Sururi iyi bir eğitim almış, bürokrasinin yüksek kademelerinde bulunmuş, muhtelif konularda eser yazmış önemli bir bürokrattı. Hem bu bilgi ve birikimiyle hem de babası Ali Sururi Paşa'nın referansı ile Abdülhamid yönetiminin sadık memurları arasında yerini almıştır. Abdülhamid dönemine ait kaynaklarda ahlak sahibi, çalışkan ve yetenekli bir bürokrat olduğu ifade edilen Nazif Sururi, memuriyet hayatı boyunca görevini layıkıyla yerine getirmiş, yüksek mevkiilere gelmiş; madalya ve nişanlarla ödüllendirilmiş bir kişiydi. Ancak Sultan'a olan sadakati ve hafiyelik geçmişi nedeniyle Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte kadro harici kalmış, 31 Mart Vakası'nın ardından ise idareten ve geçici olarak taşraya sürgün edilmiştir. Bütün bu olanlardan sonra da mal varlığı gittikçe azalmaya başlamıştır. Bu süre zarfında zevcesi Faika Hanım, eşinin istihkakı için çok mücadele etmiş, tek başına bütün çocuklarını koruyup kollamaya çalışmıştır. Bir de bunlara Nazif Bey'in hak ettiği maaşı alamaması ve verilen muhtacîn maaşının yeterli gelmemesi eklenince ailenin bütün serveti erimeye başlamıştır.

Nazif Sururi, II. Meşrutiyet'in ilanının ardından İttihatçılara mesafeli tavrını sürdürmüş, hatta mütareke döneminde İngiliz Muhipleri

¹¹⁸ Nazif Sururi, *Hilâfet-i Mu'azzama-ı İslâmiyye*, s. 21

¹¹⁹ “Nazif Sururi Öldü”, *Hilâlahmer*, (180), 15 Mart 1935, s. 3; Nazif Serveri Bey hakkında biyografik bilgi fişi, İ.B.B. Atatürk kütüphanesi, Demirbaş No: Bel_Mtf_60857.

Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alacak kadar uç bir yola evrilmiştir. Millî mücadelenin başarıyla sonuçlanmasının ardından da yeni Türk hükümetine bağlı emekli bir bürokrat olarak Kalamış'taki köşkünde hayatını sürdürmüş ve yazılarını yayımlamaya devam etmiştir.

Nazif Bey, kendi ifadesine göre içki ve fuhuştan uzak duran bir kişiydi. En çok gittiği yerler kütüphaneler, mescitler ve camilerdi. Kendi ifadelerine, yaşamına ve yayınlarına bakılacak olursa son derece mutaassıp bir zat olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Meşrutiyet'in ilanı, yaşanan savaşlar, Mütareke dönemi ve Cumhuriyet'in ilanı gibi son derece etkileyici olaylar kendisini hem fikrî hem de amelî anlamda etkilemiştir.

Sonuç olarak, Nazif Sururi'nin tartışmalı bir isim olduğu ortadadır. Ancak Abdülhamid yönetiminden Cumhuriyet dönemine geçişte önemli ve çalkantılı olayların tanığı olan kimi aydın ve bürokratlarının farklı mecralara savrulmaları, çelişik gibi görülebilecek fikirleri benimsemeleri coğrafyanın ve içinde bulunulan ortamın ürünü olarak değerlendirilmelidir. Örneğin, aralarında Nazif Sururi'nin de bulunduğu bu bürokrat ve aydınların bir kısmının İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi kendi hayat görüşlerine uzak yapılanmalara yönelmelerinin ideolojik yakınlıktan ziyade İttihat ve Terakki yönetiminin uygulamalarına karşı bir tepki niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Kaldı ki Nazif Sururi, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yeni yönetimi desteklemiş, hatta asıl kurtuluşun kapitülasyonların kaldırılmasıyla gerçekleştiğini ifade ederek bağımsızlığa vurgu yapan yazılar kaleme almıştır.

Kaynakça

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO), 61/4535; 3414/256026; 1095/82086; 1728/129556; 3463/259722; 3478/260849. 3655/274101; 4052/303899; 3740/280443; 3955/296557; 4112/308378.

Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH. MKT), 1344/75; 1528/93; 1539/116; 1550/47; 1626/113; 2897/31; 2887/70.

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH. SAİD. d), 18/235-236.

İrâde – Dahiliye (İ. DH), 1075/84333; 848/68095; 982/77525; 1128/88138; 1130/88237; 1205/94304; 1173/91715; 837/67343.

İrâde Taltifat (İ. TAL), 133/10; 135/45; 227/14; 372/33; 318/16; 372/27.

Sadâret Hususî Maruzât Evrakı (Y. A. HUS), 241/55.

Sadâret Resmî Maruzât Evrakı (Y. A. RES), 12/19.

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD), 903/43; 2806/26; 3194/115; 3157/14.

Şûrâ-yı Devlet Sicill-i Ahval İdaresi (ŞD. SAİD), 24/1.

Yıldız Esas Evrakı (Y. EE), 14/194.

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal (Y. PRK. AZJ), 40/39.

Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y. PRK. BŞK), 14/63.

Nazif Sururi'ye Ait Eserler

Nazif Sururi, *Cemâl-i İcmâl*, Karabet ve Kasbar Matbaası, İstanbul 1304.

Nazif Sururi, *Dört Büyük Harika Dört Büyük Vazife*, Yeni Türkiye Matbaası, İstanbul 1339.

Nazif Sururi, *Gencine-i Servet*, Mihran Matbaası, İstanbul 1311.

Nazif Sururi, *Hilâfet-i Mu'azzama-ı İslâmiyye*, Tahir Bey Matbaası, İstanbul 1315.

Nazif Sururi, *İcmâl-ı Kavâid*, İstanbul 1300.

Nazif Sururi, *İnsan ve Ahlâk*, Seyid Mehmet Tahir Matbaası, İstanbul 1319.

Nazif Sururi, *İzahlı Hukuk Usûlü Muhakemeler Kanunu*, Ahmet Kamil Matbaası, İstanbul 1927.

Nazif Sururi, *Kânûn-ı Medenî'nin Para Alışverişine Dair Maddelerinin Şerhi*, İstanbul 1927.

Nazif Sururi, *Lozan Mu'âhedenâmesi, Asıl Kurtuluş Günü Kapitülasyonların İlgâsı*, İstanbul 1927.

Nazif Sururi, *Mecmû'a-ı Ma'lûmât-ı Adliye*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1312.

Nazif Sururi, *Menâzır-ı Kalemîyye*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1310.

Nazif Sururi, *Mev'iza-ı Ma'lûmât*, Tahir Bey Matbaası, İstanbul 1316.

Nazif Sururi, *Millet Mi Mesul Vekilleri Mi?*, El-Adl Matbaası, İstanbul 1334.

Nazif Sururi, *Numûne-i Edebiyât-ı Adliye*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1309.

Nazif Sururi, *Son Fırsat*, Keteon Matbaası, İstanbul 1334.

Nazif Sururi, *Şerh-i Kânûn-ı Tâbi'iyet*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1324.

Nazif Sururi, *Terbiye-i İslâmiyye*, İkdam Matbaası, İstanbul 1326.

Nazif Sururi, *Ticaret-i Bahriyye Kuyudat ve Çarhçı Mekteb-i Âlisi Ticaret-i Bahriyye Kanûn-ı Tedrisatı*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1900.

Nazif Sururi, *Zînetü'l-Kelâm*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1306.

Kitap ve Makaleler

“Hafiyeye Nazif Sururi”, *Hukuk-ı Umumiye*, (42), 14 Teşrin-i Evvel 1324.

“Nazif Sururi Öldü”, *Hilâliahmer*, (180), 15 Mart 1935.

“Nazif Sururi ve Murad Bey”, *Tanin*, 5 Teşrin-i Evvel 1324.

“Nazif Sururi”, *Tanin*, 19 Kânûn-ı Evvel 1324.

“Sururi Paşa”, *Malumat Gazetesi*, 25 Temmuz 1312.

Ahmed Saib, *Tarih-i Meşrutîyyet ve Şark Mesele-i Hâzırası*, haz. Şennur Şenel, Berikan Yayınları, Ankara 2007.

Akşin, Sina, *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi, Ankara 1994.

Ali Mevlevi, “Adl-i Şahsî, Adl-i İctimâ’î”, *İkdam*, 8 Ağustos 1324.

Ali Mevlevi, “İslâm ve Meşrûtiyyet ve Avrupa”, *İkdam*, 5 Ağustos 1324.

Ali Mevlevi, “Kânûn ve Nizâm”, *İkdam*, 26 Ağustos 1324.

Ali Mevlevi, “Köylülere Hürriyet ve Müsâvâtı Anlatalım”, *İkdam*, 24 Ağustos 1324.

Ali Mevlevi, “Mesâ’î-i Ricâl-i Ümem, Umrân-ı Ekâlîm-i Âlem”, *İkdam*, 16 Ağustos 1324.

Ali Mevlevi, “Teklîf-i Mühim”, *İkdam*, sayı 5122, 15 Ağustos 1324.

Alp, Burcu Başak, *Yerli Kaynaklar Bağlamında İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013.

Anakök, Tayyar, *Antalya Müellifleri ve Yüksek Tahsil Mezunları*, Antalya Basımevi, Antalya 1939.

Argıt, Celile Eren, *Mîzâncı Murad Bey’in II. Meşrutîyyet Dönemi Hâtıraları*, Marifet Yayınları, İstanbul 1977.

Bayar, Celal, *Ben De Yazdım: Millî Mücadeleye Gidiş*, c. 1, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.

Bezmi Nusret, *Hüseyin Cahid Bey*, İstanbul t.y.

Borak, Sadi, “31 Mart Vakasının Çıkış Nedenleri Üzerine Çeşitli Yorumlar ve Atatürk ve Hareket Ordusu Üzerine Orgeneral İzzet Çalışlar’ın Bir Makalesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII (23), 1992, s. 357-372.

Çalışkan, Adem, “Edebiyat Teorsî Üzerine-2: Yöntemler, Kaynakları ve Tarihçesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (16), 2011, s. 100-119.

Danişmend, İsmail Hamî, *Sadr-ı a’zam Tevfik Paşa’nın dosyasındaki resmî ve hususî vesikalara göre: 31 Mart Vak’ası*, İstanbul Kitabevi, İstanbul 1961.

Demir, Fevzi, *Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutîyyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914*, İmge Kitabevi, İstanbul 2007.

Demirci, Mehmet, “İzmir Mevlevîhânesi”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, (166), Temmuz 2013, s. 58-64.

Dönmez, Cengiz, *Millî Mücadele’ye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2008.

Gör, Emre, *II. Abdülhamid'in Hafiyeye Teşkilatı ve Teşkilat Hakkında Bir Risale Örneği: 'Hafiyelerin Listesi'*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.

Gövsâ, İbrahim Alâettin, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat, İstanbul 1946.

Hüseyin Cahid, "Nifaka Kimler Sebep Oluyor!", *Tanin*, 10 Eylül 1324.

İrtem, Süleyman Kani, *Yıldız ve Jön Türkler-İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Gizli Tarihi*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 1999.

Kâ. Nâ., "Dilimiz esas itibarile zengin, iştikakı geniştir", *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Aralık 1932.

Kansu, Aykut, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Karabekir, Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C V/Dizi XIII, TTK Yayınları, Ankara 2000.

Kumsal, İsmail Alper, *Malûmât Hareketi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara 1988.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, haz. Nuri Akbayar, Transkripsiyon Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, c. 5, İstanbul 1996.

Nazif Sururi, "İyâd-ı Mefâhir-i Milliye-i Osmâniyye", *Malumat Gazetesi*, 19 Ağustos 1312-22 Rebiülevvel 1314.

Nazif Sururi, "İktisadi Cidal", *İctihat Dergisi*, (288), 1 Kanun-ı Sani 1930.

Nazif Sururi, "Osmanlı Lisânı Ne Kadar Sâdeleştirilebilir", *Servet*, 2 Nisan 1899.

Nazif Sururi, *Saray ve Sürgün Tahta Çıkışından Sürgüne Gidişine Kadar II. Abdülhamid ve Dönemi*, haz. Evren Levent Demir, Kapı Yayınları, İstanbul 2021.

Öztuna, Yılmaz, *II. Abdülhamid-Zamanı ve Şahsiyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.

Özzorluoğlu, Süleyman Tevfik, *Abdülhamid'in Cinci Hocası Ebü'l-Hüda*, haz. Hüseyin Sarı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

Polat, Kadim, *Alî Nazîf'in Zînetü'l-Kelâm'ı ve Türk Belâgatindeki Yeri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016.

Sururi, Gülriz, *Kıldan İnce Kılıçtan Keskince*, Doğan Kitap, İstanbul 2003.

Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-Â'lâm*, Mihan Matbaası, c. 4, İstanbul 1894.

Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, haz. Ahmet Zeki İzgöer, İz Yayıncılık, İstanbul 2015.

Timur, Taner, *Yakın Osmanlı Tarihinde Aykırı Çehreler*, İmge Kitabevi, İstanbul 2006.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, c. II, Mütareke Dönemi, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1984.

Tural, Erkan, *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi-II. Meşrutiyet Dönemi’nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*, İmge Kitabevi, Ankara 2016.

Türkgeldi, Ali Fuat, *Görüp İşittiklerim*, TTK Basımevi, Ankara 2010.

Yaman, Ahmet, *Nazif Sürûrî’nin Terbiye-i İslâmiyye Adlı Eserinin Değerlendirilmesi (Transkripsiyonu, Sadeleştirilmesi ve Bazı Açılardan Analizi)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2016.

Yıldırım, Tahsin, *Edebiyatımızda Müstear İsimler*, Selis Kitaplar, İstanbul 2006.

Diğer Kaynaklar

İ.B.B. Atatürk kitaplığı, Demirbaş No: Bel_Mtf_60857.

Nazif Süruri (Kadı Paşazade hafidi) ve eserleri hakkında biyografik fiş, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Demirbaş No: Bel_Mtf_55752.

Salt Research, *Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi*, ID: FFT733126.

EKLER

Ek 1. Muharrirîn-i Osmâniyye'den Sa'âdetlü Nazif Sururi Bey Efendi Hazretleri

(Salt Research, *Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi*, ID: FFT733126)

Extended Abstract

Sururizâde Nazif Sururi, whose lineage goes back to Kadi Abdurrahman Pasha, was born in Antalya in 1865. Due to the business of his father, Ali Sururi Pasha, he returned to Istanbul at an early age. He received a decent education there and graduated from Gülhane Military High School. In addition, he studied higher Islamic sciences with Mudarris İsmail Efendi and a private teacher at Bayezid Mosque for three and a half years, as well as Arabic, Persian, mathematics, geography, and history. Nazif Bey, who became fluent in Arabic and Persian, enrolled in the Language School to improve his French. Under the influence of his education and self-development, he specialized in the fields of law and literature and wrote many works. He also wrote articles for the newspapers *Malumat* and *Servet*.

Nazif Sururi's civil servant life began with an internship in 1881 at the age of 18, as Chief Secretary in the Ministry of Justice. On March 17, 1886, he was assigned to the Vice Secretarial of the Royal Court. On October 4, 1901, he was appointed as a member of the Council of State, which would bring him bureaucratic fame. He held this position for about seven years but was excluded from the Council in the first staffing arrangements made after the declaration of the Constitutional Monarchy. The main reason for his exclusion was that he was loyal to the Sultan and worked as a sleuth. He was even subjected to various accusations in the following years due being labelled a sleuth.

In addition to this label, Nazif Sururi had written articles focusing on politics in the *İkdam* newspaper under the nom de guerre Ali Mevlevi about 15 days before he was excluded from the Council. In fact, when his writings are examined, it is clear that he had no issue with the Constitutional Monarchy. An article he wrote on the importance of law and order proves this. Moreover, his views on translating the Qur'an into Turkish and explaining the concepts of freedom and equality to the peasants reveal his populist side. However, due to his notoriety and his opposition to the Unionists, all of these approaches carried no meaning for the administration of the time. Furthermore, his writings attracted the attention of the prominent members of the Union and Progress Party, and it was revealed by Hüseyin Cahid that the nom de guerre Ali Mevlevi in fact belonged to Nazif Sururi.

As a result, Nazif Sururi remained out of the staff and continued to maintain his oppositional attitude towards the Union and Progress Party. Due to the liquidation of important staff in the Hamidian regime with the declaration of the Constitutional Monarchy, a group of discontented people emerged against the new regime or the Unionists, and Nazif Sururi, although he was pro-

Constitution according to his own statements, was among the group that opposed the Union and Progress Party.

Although there was no conclusive evidence of their collaboration, Nazif Sururi was arrested on October 10, 1908, along with Murad and Cemil Molla, the publishers of the newspaper Mizan, on accusations of spreading anti-constitutional propaganda and inciting revolt. It was also clear that Nazif Sururi had no connection with the Mizan newspaper. As a matter of fact, he explicitly rejected these allegations in his petition to the Sadaret and felt the need to remind the bureaucrats of the new period that his knowledge of Islamic jurisprudence and law was well-known. He emphasized his knowledge of his profession by mentioning the works they wrote in this way. He also stated that he had been subjected to injustice and slander in that the allegations in question were the work of deliberately hostile people. In fact, since Mizancı Murad's memoirs contained statements confirming the allegations against Nazif Sururi were not based on strong presumptions, he was only sentenced to temporary exile and was even allowed to return to Istanbul after a short period.

However, a very troubled period awaited Nazif Sururi on the eve of and after the 31 March Incident. It was claimed that he acted with the rebels in the 31 March Incident and even led the rebels, and he was subjected to accusations that he took part in the anti-constitutional movement together with Mizancı Murad and Cemil Molla. Although all these allegations could not be proven, Nazif Sururi was sentenced to exile again and exiled to Lesbos (Midilli). With the Balkan Wars and the end of Ottoman rule in the Mediterranean, the notables of the past were forcibly pardoned, and Nazif Bey was allowed to return to Istanbul on April 27, 1912, after a troubled exile.

Nazif Sururi lived a quiet life until the end of the First World War. However, during the Armistice period, he followed a very different path and became among the founding members of the İngiliz Muhipleri Cemiyeti (Association of the Friends of England in Turkey). There is no information as to why Nazif Sururi was involved in such a society. However, since Said Molla, the President of the Society, had been a member of the Council of State for a period, it is possible that they had established a relationship and Nazif Sururi came under Said Molla's influence.

Moreover, since the declaration of the Constitutional Monarchy, he was not on good terms with the Unionists, and according to his understanding, the fact that the Unionist governments left the state in a difficult situation, and even left the country, radicalized his opposition to the Unionists. These radical thoughts pushed Nazif Sururi to the most opposing Unionist bloc. In fact, his

works written in 1918 clearly show that he emphasized the importance of abolishing capitulations and thought that national sovereignty could only be achieved in this way. Nazif Sururi, similar to other intellectuals of the period, likely believed that the state could be saved with the help of the British. This was because the idea of full independence had not yet entered the minds of most politicians and intellectuals during the Armistice period. However, Nazif Sururi was not an active member of Society. In fact, while the names of those who were active in the İngiliz Muhipleri Cemiyeti and who acted to obstruct the national struggle were included in the 150 lists prepared in 1924 and were exiled, Nazif Sururi's name was not included. Nazif Sururi supported the new regime with the National Struggle and even wrote works on the importance of abolishing the capitulations. Until his death on March 14, 1935, he remained loyal to the Republican administration.

Based on all this information, this study examines the life of Sururizâde Ali Nazif Sururi Efendi of Kadi Abdurrahman Paşazâzâde who placed himself in very different positions intellectually and politically during the periods of Abdülhamid II, the Constitutional Monarchy, the Armistice, and the Republic, and whose life was full of contradictions and uncertainties within the atmosphere of the era. For this purpose, official Ottoman documents, memoirs, periodicals of the period, works of the author, and literature were utilized.